

ПОДРОБЕН АНАЛИЗ НА ПРОГРАМА „ОБРАЗОВАНИЕ“ 2021-2027 Г.

1. ПРОГРАМНА СТРАТЕГИЯ: ОСНОВНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД РАЗВИТИЕТО И ОТГОВОРИ НА ПОЛИТИКАТА

В последните 5 години бяха извършени ключови реформи, политики и инвестиции във всички сегменти на системата на предучилищното, училищното и висшето образование. Целта е тези постижения да продължат и да получат устойчивост. Очаква се затвърждаване на водената политика на увеличаваща се бюджетна подкрепа за сектора и повишаване на разходите за образование до 5 на сто от БВП (за периода 2017 -2021 те бяха увеличени от 3,6 на 4,5 % от БВП). Инвестициите в образование, в т. ч. във висше образование, са инвестициите с най-висока обществена възвръщаемост.

Равният достъп до качествено образование е преди всичко достъп до подкрепяни, непрекъснато квалифицирани и мотивирани учители, независимо от разположението и профила на образователната институция. Учителските заплати вече са увеличени двойно, с което е променен радикално социалният статус на учителската професия и тя става по-привлекателна за младите хора. Наред с това бяха постигнати успехи като са върнати хиляди необхванати деца в клас и е намалено значително отпадането им от образователната система.

Не на последно място трябва да се отбележи предприетото от Министерство на образованието и науката (МОН) усъвършенстване на финансово-разпределителния модел, като през последните четири години надграждането на този модел се изразява в повишаване финансирането за малочислените училища и детски градини и тези в по-малки и отдалечени населени места, повишаване на финансирането за защитени училища и детски градини, училища и детски градини с концентрация на деца от уязвими групи и професионалните паралелки и СТЕМ профилите. Тези промени осигуриха по-добро разпределение на средствата и финансиране на институциите в системата.

Програма „Образование“ 2021-2027 г. е един от основните инструменти за реализиране на приоритет 1 „Образование и умения“ на Националната програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030 (НПР БЪЛГАРИЯ 2030) (<https://www.minfin.bg/bg/1394>), както и на стратегическите цели, определени в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030) и Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г. (<https://www.mon.bg/bg/143>).

В Стратегическата рамка са заложили девет основни приоритета в развитието на образователната система до 2030 г. Те са ориентирани към повишаване на обхвата и качеството на образованието и обучението с акцент върху придобиване на аналитични умения и развиване на креативно мислене, към осигуряване на условия за равен достъп на всички деца/ученици и намаляване дела на отпадналите и преждевременно напусналите образователната система, към десегрегация и намаляване на социалното изключване, подобрена работа с родителите и образователна интеграция. Изведен е фокус върху приобщаващо образование и компетентностния подход, като се обръща специално внимание на ранното детско развитие и образование, както и въвеждането на образователни иновации, нови дигитални и технологични решения в подкрепа повишаване на мотивацията и успеваемостта на учениците и подобряване на уменията на учителите. Предвиждат се конкретни мерки, свързани с продължаващата модернизация на професионалното образование, кариерно ориентиране, формиране

нагласи за учене през целия живот, както и образователна подготовка, отговаряща на нуждите на пазара на труда. За първи път се предлага ефективен модел за управление, както и междусекторно сътрудничество.

Заложените политики до 2030 година за усъвършенстване системата на висшето образование са ориентирани към осигуряването на постоянна адаптация към актуалните предизвикателства пред обучението и по-конкретно дигитализацията и последващо кариерно развитие на студентите и професионална реализация. Приоритетни теми стават какво и как учат студентите, свързаността на висшите училища чрез изграждането на мрежи и насърчаване на научната дейност и международното сътрудничество. Водеща цел на Стратегията е обвързване на приема с пазара на труда и разработване на устойчив механизъм за осъвременяване на съществуващите и създаване на нови учебни програми, включително програми за капацитет за ефективно управление, квалификация на преподавателския състав и насърчаване на образователните иновации и предприемаческото мислене. Наред със създаването на редица стимули за интензифициране на научноизследователската дейност и свързването в международни мрежи на висшите училища, се предвиждат конкретни стимули за изграждане на ефективна връзка образование-наука-бизнес.

В целите за устойчиво развитие на ООН цел 4 „Качествено образование“ е посочено, че основен приоритет следва да е осигуряване на приобщаващо и качествено образование и стимулиране на възможностите за учене на всички през целия живот.

След влизането в сила на Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) чрез последователни, целенасочени и устойчиви политики в предучилищното и училищното образование в последните четири години се създават все по-благоприятни условия за осигуряване правото на образование на всяко дете и ученик, за мотивация за учене сред децата и учениците и за повишаване на образователните им резултати. Подобрени са условията за превенция на отпадането от училище и за мотивация за учене, регламентирано е задължителното предучилищно образование от 4 - годишна възраст, постигнато е по-справедливо и ефективно разпределение на финансовите ресурси в съответствие с потребностите на детските градини и училищата, приоритетно се развива политиката за приобщаващо образование, започна въвеждането на компетентностния подход в училище, извършени са промени в учебни програми с цел овладяване на ключови компетентности. Осигурени са нормативни условия и стартира подкрепа за създаване и прилагане на иновации във всички сфери на училищния живот във всички училища, както и за дигитална трансформация в образованието. Въпреки постиженията остават и редица предизвикателства, с които българската образователна система трябва да се справи до 2030 година, за да осигури осъществяването на реформите и устойчивостта на резултатите от тях. Финансирането от ЕСФ + ще играе решаваща роля през първите години след стреса от COVID-19 и трябва да гарантира средства за подобрения на качеството, идеи за използване на иновации и нови методи за придобиване на ключови умения и връзката с пазара на труда и стимулиране на реформи в образователната система.

През 2020 г. пандемията COVID-19 отвори нов набор от предизвикателства пред образователната система, като например ускоряване на цифровата трансформация на образователната система, включително обучение от разстояние, в електронна и смесена среда, както и техническо обезпечаване и подобряване на дигиталните умения на учители и ученици за работа в електронна среда, вкл. прилагане на индивидуален подход към ученика с оглед намаляване на чувството за социална изолираност. Макар българската образователна система да се справи доста добре предвид обстоятелствата, предизвикателство бе принципно недостатъчната подготовка на българските учители за

максимално ефективно обучение от разстояние в електронна среда (ОРЕС). Тревожни са изводите от възложената от МОН оценка на въздействието на ОРЕС на Института за изследвания в образованието (ИИО), особено за ниските нива на мотивация за учене, на ангажираност към ученето и на самооценка на учениците, които водят до съществено увеличен риск от преждевременно отпадане на уязвимите ученици и влошаване на образователните резултати на голям дял от учениците. Неблагоприятните ефекти от пандемията се явяват на фона на устойчиви образователни неравенства и цялостно ниски нива на функционална грамотност сред учениците в България (виж данни и по-долу). Всичко това следва и може да се адресира само с дългосрочни и комплексни интервенции. Особено осезаеми са тези предизвикателства за учениците от уязвимите групи, което се отразява и на нивата отпаднали ученици.

Следователно образователната система ще се сблъска през следващите години не само с по-разпространени неравенства (в резултат на пандемия), но и с въздействието на кризата върху цялостното качество на образованието.

Постижения и основни предизвикателства в сектор образование, идентифицирани по етапи и степени на образование. Идентифицирани предизвикателства

Според *Обзор на образованието и обучението за 2020 г. за България* (ЕК, Генерална дирекция „Образование, младеж, спорт и култура“) последните налични данни показват, че през 2018 г. общите бюджетни разходи за образование са се равнявали на 3,5 % от БВП — значително под средната стойност за ЕС от 4,6 %. Въпреки това в сравнение с 2010 г. разходите за образование в България са се **увеличили с 14 % в реално изражение, което е значително повече от средното увеличение за ЕС (3,7 %)**. Една трета от увеличението е инвестирано за финансиране повишаване на заплатите на учителите. През 2020 г. са отпуснати допълнителни средства за увеличаване на заплащането на учителите и за финансиране на четири нови национални програми, които имат за цел да се привлекат и обучат преподаватели по предмети, по отношение на които се очаква да се появи недостиг, да се окаже подкрепа за въвеждането на иновации в училищата, да се осигури кариерно развитие и да се увеличи използването на ИТ в преподаването и ученето.

Предучилищно и училищно образование

Предизвикателство: Подобряване на достъпността до предучилищно образование

В *Доклад на Световна банка*¹ се посочва, че въпреки демографския спад, който намалява търсенето на предучилищно образование, България все още е изправена пред **предизвикателства с достъпността на предучилищното образование**. Както се посочва в *Доклада на ЕК за България 2020 г. в рамките на европейския семестър (Доклад на ЕК за България 2020 г.)* висококачественото образование и грижи в ранна детска възраст играят ключова роля за създаването на равни възможности и подобряването на когнитивните умения и водят евентуално до намаляване на вероятността от ниски постижения и преждевременно напускане на училище. Според данните, цитирани в *Обзор на образованието и обучението за 2020 г. за България*, процентът на записване на децата на възраст от 4 години до възрастта за започване на задължителното училищно образование през 2019 година е 82,7% и е нараснал с 0,4 п.п.

---

¹ Изготвени доклади, съгласно Споразумение за консултантски услуги от 12 февруари 2020 г. за преглед на публичните разходи в областта на науката, технологиите и иновациите и подкрепа за изграждане на подход, основан на доказателства за Националната стратегическа рамка в образованието 2030 г. между МОН и ИА ОПНОИР

в сравнение с 2018 г. (82,4%), но въпреки това той остава под средната стойност за ЕС от **94,8 %**². Между регионите и между областите продължават да съществуват големи различия в процента на участие, като **ниските стойности се наблюдават сред ромите и други представители на уязвимите групи**.

Съгласно **Доклад на Световната банка** въпреки спада в абсолютните цифри, учебната 2019/2020 г. отбелязва ръст (0,3 процентни пункта) в процента на участие за първи път от 2014 г. Отбелязано е, че достъпността на предучилищното образование в България е възпрепятствана най-вече от **„такси и скрити разходи“**, които засягат най-уязвимите групи, както и от нерегистрираната външна миграция на децата в задължителна предучилищна и училищна възраст.

С подкрепата по Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ (ОПНОИР) чрез проекта „Активно приобщаване в системата на предучилищното образование“, се финансират разходите за такси, свързани с грижата за деца от уязвими групи, програми за обучение на родителите, педагогическа, психологическа и социална подкрепа на децата, с което се цели обръщане на негативната тенденция и създаване на привлекателна среда за ранно детско образование. Чрез Програма „Местно развитие, намаляване на бедността и подобро включване на уязвими групи“, финансирана по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2014 – 2021 г. се финансира и създаването на центрове или предоставяне на комплекс от функционално свързани услуги за образование и грижа в ранна възраст от 0 до 6 год., които не посещават/нямат достъп до детска градина или ясла, или живеят в изолирани селски/градски и/или бедни райони с концентрация на проблеми, създаващи риск от бедност, социално изключване и маргинализация. Мерките са насочени към деца от уязвими групи, включително от ромски общности в ранна детска възраст и техните семейства за подобряване на достъпа до здравна грижа, формиране на родителски умения, подобряване на семейната среда, повишаване на училищната готовност на децата за включване в образователната система, като се цели да се ограничи и предаването на бедността между поколенията.

Наред с предприетите мерки за преодоляване на регионалните, социално-икономическите и други бариери за достъп до образование ще се осъществява модернизиране на съществуващата и изграждането на нова образователна инфраструктура с цел разкриване на нови места в детските градини и предучилищна възраст, особено в големите населени места, чрез насочени инвестиции в Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България за периода 2021-2024 г. (НПВУ) и национален бюджет. Цели се постигането на цялостен обновен облик на образователните институции, подкрепен от инвестиции в изграждането на сигурна, екологична, привлекателна и здравословна среда за обучение, развитие, възпитание и социализация. В по-широк план, проектът в рамките на НПВУ ще допълва целенасочените усилия по Програма „Образование“ 2021-2027 г. за ранно детско развитие и разширяване на обхвата на образователната система при осигуряване на равен достъп, модернизиране на учебните програми и съдържание, подпомагане на професионалното развитие на учителите. В НПВУ е предвидено и изграждане на образователна STEM среда за внедряване на иновативни обучителни методи, за повишаване интереса към науките и научните изследвания, за формиране на компетентности и умения за комуникация и работа с екип и стимулиране на креативност, комуникативност и мотивация за решаване на проблеми. Образователната STEM среда ще съдейства и за повишаване на уменията за професионална реализация на пазара на

---

² https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uoe_enra10&lang=en

труда, мотивацията за учене и равния достъп до образование за всички ученици, включително от уязвимите групи и роми.

В Националната стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021-2030) е посочено, че качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст се възпрепятства от недостатъчната подготовка на възпитателите и другите служители в области като приобщаващо образование, ранно детско развитие, етническо многообразие и специални образователни потребности и способности. Според данните, цитирани в **Обзор на образованието и обучението за 2020 г.** за България, процентът на записване на децата на възраст от 4 години до възрастта за започване на задължителното образование през 2019 година е 82,7% и е нараснал с 0,4 п.п. в сравнение с 2018 г. (82,4%), но въпреки това той остава под средната стойност за ЕС от 94,8 %.³

Резултатите от изследванията показват, че предучилищното образование и възпитание е определящо за постиженията, колкото по-дълго време децата са посещавали детска градина или предучилищна група, толкова по-високи са постиженията им. Според PIRLS 2016. в България постиженията на деца, посещавали детска градина 3 или повече години са с 53 точки по-високи от тези, които са посещавали детска градина или предучилищна група 1 година или по-малко и с 75 точки по-високи от тези, които не са посещавали. Подобно на това според TIMSS 2019 постиженията на деца, посещавали детска градина 3 или повече години са със 76 точки по-високи от тези, които не са посещавали по математика и със 116 точки повече по природни науки. Също така децата, които растат в среда на ниско образовани родители, а езикът, който говорят в семейството не е български, най-често отпадат поради отсъствия, проблеми с училището, семейни и други причини. Децата от уязвими общности, за които българският език не е майчин, участват в предучилищно образование по-малко време, отколкото техните връстници, които не са от такива общности и това на по-късен етап в трудоспособна възраст обуславя по-ниското ниво на познавателните и на социално-емоционалните им умения.

Както се посочва в *Обзора на образованието и обучението 2020 за България*, увеличаването на процента на участие и по-нататъшното повишаване на качеството на услугите може да окаже значително положително въздействие поради относително високия дял на учениците, които говорят друг език в дома си, и решаващата роля на ранните години за усвояването на езика.

Следователно един от водещите приоритети в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето до 2030 година е по-ранното обхващане на децата във форми на образование и грижи в ранна детска възраст (ОГРДВ) и изграждането на единна и цялостна висококачествена система на ОГРДВ. С подкрепата на програмата за структурни реформи на ЕС се разработва и национална рамка за качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст, която ще включва индикатори за измерване на качеството и напредъка на реформите, както и ще създаде национален междуинституционален и междусекторен механизъм за ефективно управление на процесите.

Във връзка с описаните предизвикателства Програмата ще насочи инвестиции за подпомагане на ефективната социализация на децата в ранна детска възраст, както и към мерки за подобряване на достъпността и качеството на предучилищното образование.

Предизвикателство: Подобряване на приобщаващия характер на образователната система

---

³ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uoe_enra10&lang=en

Приобщаващото образование е приоритетна образователна политика, която в контекста на Закона за предучилищното и училищното образование гарантира осъществяването на диференциран и индивидуализиран подход към всяко дете и ученик спрямо неговите потребности, способности и интереси. Това способства за прилагането на политики за приобщаване, при които образователната система се адаптира спрямо потребностите на децата и учениците, в това число на децата и учениците със специални образователни потребности, както и на децата и учениците от други уязвими групи, включително роми, вместо да изисква те да се адаптират към системата. Този подход осигурява прилагането на мерки за подкрепа за личностно развитие и за насърчаване участието и преодоляване на обучителните затруднения с акцент върху овладяването на български език, за деца и ученици, за които българският не е майчин, включително роми, с цел успешно завършване на клас, етап или степен на образование, което да окаже благоприятно въздействие за тяхната личностна и социалната реализация.

Обхватът на държавната субсидия, предоставяна на детските градини и училищата (в сила от 2018 г.), в които **най-малко 20 % от децата са от уязвими групи**, е разширен и вече включва също и средните и професионалните училища. Същевременно приобщаването на ромите в образованието продължава да бъде предизвикателство поради няколко фактора, сред които са училищната сегрегация и пречките, породени от крайната бедност, **като 34 % от учениците от ромски произход завършват само началния етап на основното образование, а 44 % — прогимназиалния етап** (FRA, 2016 г.). По данни на Националния статистически институт (НСИ) от последното преброяване броят на ромското население в България към 01.02.2011 г. е 325 343, като във възрастовата група от 0 до 9 години са 67 568 и във възрастовата група от 10 до 19 години са 59 511. Невладеенето на български език е сред причините тези деца да изостават от своите връстници. Те изпитват затруднения с усвояването на академичния материал и нови знания, чувстват се неразбрани и неуспешни. В България липсва достатъчно добра методика за преподаване на български като за учениците за които той не е майчин и не се говори у дома. Липсата на такава методика затруднява учителите в подготовката на тези ученици. Липсват и конкретни материали за езикова подкрепа, съобразени със спецификите на усвояване на българския език като немайчин. Такава е особено нужна, защото 55% от ромските семейства говорят език, различен от българския по данни, цитирани от „Затворено Общество” – проучване на немската фондация “Konrad Adenauer”.

В контекста на усилията за успешно включване и предотвратяване на отпадането от училище и за приобщаващо образование е приета Наредба за приобщаващо образование. С приемането на тази наредба са концентрирани усилия в осигуряване на достъп до качествено и модернизирано образование за всяко едно дете и ученик, намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система и грижите в ранна детска възраст. За осигуряване на грижа в ранна детска възраст и намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система съществено въздействие оказва създаденият **Механизъм за съвместна работа на институциите по обхващане и включване в образователната система на деца и ученици в задължителна училищна възраст, резултатите от дейността на който са положително отчетени и в Доклада на ЕК за България 2020.**

От 2017 г. за първи път е постигнато взаимодействие на всички отговорни институции по прилагането на комплекс от мерки за обхващане, включване и предотвратяване на отпадането на децата и учениците от образователната система с разработването и прилагането на Механизма за съвместна работа на институциите по обхващане, включване и предотвратяване на отпадането от образователната система на деца и

ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст (РМС от 2017 г., РМС № 100/08.06.2018 г., изм. и доп. РМС № 259/14.10 2019 година). Благодарение на работата на междуинституционалните екипи за обхват (над 11 000 души от различни институции), както и на изградената Информационна система за реализация на Механизма (ИСРМ) за първи път са постигнати реални резултати за преодоляване на проблема с отпадането на децата и учениците от образователната система, който е натрупван с десетилетия. От 2017 г. до 2020 г., екипите за обхват са върнали обратно в училище и детска градина или са записали за първи път **52 104 деца и ученици до 18 години включително, като от тях едва 2 386 не са трайно приобщени, а 22 986 са ново отпаднали.** Като цяло балансът от функционирането на Механизма е положителен.

Сравнението на дела на отпадналите и незаписаните деца и ученици в образователната система по причини поставя на първо място културологичните причини - между 34 и 56%. След това са икономическите причини между 10 и 14%, и образователните причини –(между 1 и 12%).

Коефициентът на обхванатите към началото на 2020/2021 учебна година, определен като относителен дял на записаните в предучилищното и училищното образование деца и ученици на задължителна предучилищна и училищна възраст спрямо броя на населението за съответната година на раждане по данни на ГРАО, намален с броя на децата със статус „в чужбина“, е 94,69%. Коефициентът на обхванатите деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст от началото на въвеждането на Механизма през м. юли 2017 г. насам, се повишава и достига най-високи стойности към втория срок на 2019/2020 година. Особено **голямо повишение има коефициентът на обхванатите 5- 6- и 7-годишни деца през втория срок на 2019/2020 г.** в сравнение с началото на същата учебна година , което се дължи на фокуса върху тези възрастови групи в работата на екипите за обхват. Това е красноречиво доказателство, че е необходимо да бъдат разширени и надградени дейностите по Механизма и през следващия програмен период. Коефициентът на обхванатите през 2020 г. бележи повишение спрямо 2019 г. с 3,73% и спрямо началото на предходната учебна година с 3,62%. Друга ефективна практика, която МОН създаде за решаване на проблемите с обхвата и отпадането е въвеждането на образователните медиатори за работа с родителите.

На базата на постигнатите положителни резултати от работата по Механизма се предвижда да се утвърди непрекъснатото му функциониране, включително като се преодоляват предизвикателствата, свързани с обучението от разстояние по време на епидемична обстановка. В този смисъл всички мерки за подкрепа на семействата от уязвими групи ще повлияват положително и на ефективността от работата на екипите за обхват. Необходимо е да продължат усилията по отношение на деца и ученици, при които е нарушено или системно се нарушава правото на образование и на по-добър живот, в това число на децата и учениците, с които се работи за обхват и включване в образователната система, като представители на уязвими групи. С Програмата ще се подкрепят мерките за надграждане на Механизма за съвместна работа на институциите, с които ще се постигне:

- Укрепване на териториалния и разширяване на институционалния обхват на механизма, чрез допълване на екипите за обхват на местно ниво, вкл. разширяване участието на кариерни консултанти (за мотивиране на учениците чрез професионално ориентиране), представители на БТ (за консултиране на безработни родители) и назначаване в училищата на повече образователни

медиатори (за засилване на връзката със семействата на върнатите от екипите и застрашените от отпадане ученици);

- Обучение и повишаване на капацитета и уменията на екипите за обхват за прилагане на инструментариум за диагностициране на учениците в риск от отпадане и предприемане на ефективни и навременни мерки за приобщаване към училищната общност и трайно оставане в образователната система;
- Целенасочени информационни дейности и работа с родителите за разясняване ползите от образование и задълженията за включване на децата в предучилищно и задължително училищно образование.

Това е доказателство, че е необходимо да бъдат разширени и надградени дейностите по Механизма и работата с родителите и маргинализирани общности и през следващия програмен период, по-специално да се прилагат мерки, насочени към взаимодействие с деца и родители за създаване на положително отношение към образованието, за развиване на училищни общности, обединени от общосподелена система от образователни ценности и за образователна интеграция на деца и ученици от уязвими групи, включително роми, на търсещи или получили международна закрила и мигранти.

За преодоляване на това предизвикателство ПО ще насочи подкрепа за по-пълно обхващане на децата в предучилищно и училищното образование, създаване на условия за достъп до образование чрез преодоляване на демографски, социални и културни бариери, както и за мерки за десегрегация на училищата и за утвърждаване на интеркултурното образование.

Предизвикателство: Подобряване и надграждане на условията за личностно развитие и намаляване на дела на преждевременно напускащите образование и обучение.

Наред с усилията по увеличаване на обхвата на учениците в началното и прогимназиалното образование и отчетеният напредък в тази област, статистическите данни в образованието насочват вниманието към друго предизвикателство, което се отчита с показателите за преждевременно напускащите системата на образование и обучение (на възраст 18-24 години). Според **Обзора на образованието и обучението за 2020 г.** стойността на преждевременно напусналите училище (ПНУ) през 2019 година е 13,9 % и въпреки, че за 2020 г. тя спада с 1.1 п.п., достигайки 12,8%, тя надвишава средната стойност за ЕС от 10,2%. Отбелязано е, че съществуват и предизвикателства по отношение на завършването на средно образование (само 85% от учениците, записани в дванадесети клас през 2017/2018 г. са се дипломирали: 75,5% - в професионалните гимназии и 94,7 % - в общообразователните училища).

Според **Доклада на ЕК за България 2020 г.** делът ПНУ е особено голям в селските райони - 26,2 %, в по-малките градове е 12,2 % и най-нисък е в по-големите градове - 5,9 %, както и че 67 % от учениците от ромски произход са напуснали преждевременно училище.

През последните години чрез различните стратегически, законодателни и управленски действия е поставен фокус върху политиката за подкрепа на личностното развитие и възпитателната работа. В тази насока са например: разработването и приемането на Стратегия за възпитателната работа, въвеждането на гражданското образование като предмет, поставянето на акцент върху възпитанието в родолюбие и национално самосъзнание, стимулирането и подкрепата за училищните политики за развитие на училищните общности и работа с родителите. В допълнение може да бъдат посочени

възстановеното бюджетно финансиране на занимания по интереси и стартираната програма за модернизирание на центровете за подкрепа на личностното развитие. Разширено е допълнителното финансиране на дейностите за преодоляване на образователни трудности, увеличен е броят на ресурсните учители, училищните психолози, педагогическите съветници и логопедите. Продължава реализирането на дейности по осигуряването на условия и ресурси за изграждане на подкрепяща среда в детските градини и училищата за осъществяване на приобщаващо образование. През 2021 г. са осигурени дейности за обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в самите детски градини и училища или от регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващо образование на общо 23 157 деца и ученици в системата на предучилищното и училищното образование и обучение, от които 17 268 в училища и 5 889 в детски градини. Тези деца и ученици през 2021 г. се подпомагат от 4 613 педагогически специалисти, назначени в детските градини и училищата, и от 958 педагогически специалисти от регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование.

Продължава плавното преминаване на педагогически специалисти, предоставящи допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата и учениците, от регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование към институциите в системата на предучилищното и училищното образование. Очертава се тенденция регионалните центрове като държавни специализирани обслужващи звена да засилват функциите си, свързани с осъществяване на методическа подкрепа и квалификация на педагогическите специалисти в образователната система, и да намаляват функцията си на банка кадри, която да подsigурява педагогически специалисти, предоставящи допълнителна подкрепа в образователните институции, които не успяват да назначат такива, поради финансови ограничения или поради липса на специалисти в малки и отдалечени населени места. Все повече се засилва тенденцията детските градини и училищата да адресират потребностите от подкрепа на децата и учениците чрез назначаване на специалисти в самите детски градини и училища в съответствие с регламентите в ЗПУО.

Важно е също така да се отбележи разширеното право на безплатен транспорт на учениците в гимназиален етап и предоставянето на над 500 нови училищни автобуса. Реализирани са дейности за осигуряване на съвременна специализирана среда в центровете за специална образователна подкрепа. Въпреки че проблемът с напускащите образование и обучение е адресиран с целенасочени интервенции през периода 2014-2020 г., в т.ч. и със специален фокус върху уязвимите групи, все още стойността на индикатора е над средното за ЕС. Това показва, че за предотвратяване на процеса на отпадане от училище е необходимо осъществяваните мерки да бъдат разширени, като се подкрепя личностното развитие на децата и учениците, развитието на уменията и талантите на децата/учениците, както и заниманията по интереси.

Прилагането от 2018 г. на мерки за образователните институции с концентрация на деца и ученици от уязвими групи позволи насочването на ресурс към така наречените сегрегирани или вторично сегрегирани детски градини и училища. Следва да се продължи с осъществяването на мерки за десегрегация на местно ниво в контекста на последователни и устойчиви политики за образователна интеграция на деца и ученици от уязвими групи, включително роми, на търсещи или получили международна закрила и мигранти. Затова основна задача в рамките на новия програмен период ще бъде разработването на ясни планове за действие и стратегии на местно ниво, които да бъдат независимо оценени, отчитайки специфики, конкретни данни и предложения за

обръщане на тенденциите, свързани със сегрегация или невъзможност за ограмотяване през целия живот.

Както е посочено в **Стратегическата рамка за образование, обучение и учене в Република България (2021-2030)**, работата с родителите – индивидуална, групова, общностна, ще бъде във фокуса на мерките за ефективно приобщаване на децата и учениците в образователния процес и повишаване на мотивацията за учене като цяло.

Най-съществено въздействие върху представителите на социално уязвими групи е оказано по проект „Развитие на способностите на учениците и повишаване на мотивацията им за учене чрез дейности, развиващи специфични знания, умения и компетентности (Твоят час)“ по ОПНОИР - 451 498 ученици, като от тях 105 660 ученици от ромски произход от над 2300 училища от цялата страна са включени в извънкласни дейности по интереси и в дейности за преодоляване на обучителни затруднения, за да повишават мотивацията си за учене и да развият своите умения. Този най-масабен в рамките на ОПНОИР проект допринесе в дългосрочен план за намаляването на дела на преждевременно напусналите училище. До голяма степен нарастването на дела на ПНУ през 2019 г. спрямо 2018 г. съпада с периода на приключване на дейностите на проект „Твоят час“. В продължение на добрите практики по процедура „Подкрепа за успех“ в рамките на ОПНОИР се планира да бъдат обхванати 120 000 ученици с обучителни затруднения и в риск от отпадане от образователната система. Постигнатото през програмен период 2014-2020 г. създава предпоставка за продължаване и надграждане на постигнатите резултати и през следващия програмен период.

В подкрепа на реформите в образователната система в областта на приобщаващото образование в дейности по приоритетни оси 2 и 3 на ОПНОИР са включени 191 520 деца и ученици от ромски произход.

През 2016 г., чрез Програма BG06 „Деца и младежи в риск“, финансирана по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство (ФМ на ЕИП) 2009 – 2014 се изградиха четири младежки центъра в България по модел на Знака за качество на Съвета на Европа. Младежките центрове предоставят услуги от и за младежи чрез неформално образование в различни области – гражданско образование и активиране на младите, толерантност, човешки права, услуги за търсене и намиране на работа, курсове за повишаване езиковата и дигитална компетентност, активна работа с представители на малцинствата и привличането им в дейностите на центрoвете. Позитивният ефект на младежките центрове е високо оценен – ФМ на ЕИП финансира изграждане на още четири центъра, а България прие целенасочените дейности за ученици и младежи за един от основните приоритети по Плана за възстановяване и развитие. В него е планирано изграждане на национален център, десет нови центрове по създадения модел и пилотиране на по-малки по характер и обхват центрове. Изграждането на центрове има за цел да предостави на младите хора интегриран комплекс от услуги и да адаптира предоставянето им съгласно нуждите на учениците и младежите, с цел повишаване на грамотността, намаляване на броя отпаднали от образователната система и ограничаване на риска от отпадане, професионално ориентиране и съдействие за намиране на работа, изграждане на активно демократично общество и приобщаване на хората от различни етнически малцинства.

В *Доклада на ЕК за България 2019* е посочено, че над половината от хората с увреждания прекъсват преждевременно своето образование и само 34 % имат работа. Много малък е и процентът на завършилите висше образование сред тях - 13,5 %.

В рамките на проект „Подкрепа за равен достъп и личностно развитие“ по ОПНОИР е постигнат съществен напредък като над 2664 деца със специални образователни

потребности са получили специализирана подкрепа от психолози, педагози, терапевти и др. В рамките на същия проект в 34 детски градини се обучават, както деца със специални образователни потребности, така и деца в риск от обучителни затруднения, с които се осъществяват мерки за превенция с цел пълноценното им приобщаване в образователната система. Цялостната политика за приобщаване е насочена към създаване на условия за подкрепа на индивидуалността на всяко дете/ученик чрез премахване на пречките пред ученето и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота.

Осигурява се подкрепа за личностно развитие на децата и учениците със специални образователни потребности. В периода от учебната 2016/2017 година до учебната 2020 - 2021 година, броят на подкрепените деца и ученици със специални образователни потребности е увеличен с над 4770, като през учебната 2020/2021 година е оказана подкрепа на над 19 800 деца и ученици. Подкрепата се оказва от специалисти, назначени в детски градини и училища или в регионални центрове за подкрепа на процеса на приобщаващо образование. Реформирани са и са модернизирани специалните училища.

Подкрепа за личностно развитие за децата и учениците с изявени интереси в областта на науката, технологиите, изкуствата и спорта се осъществява от 128 центъра за подкрепа за личностно развитие в страната.

Постигнатото през програмен период 2014-2020 г. по проектите по ОПНОИР създава предпоставка за продължаване и надграждане на постигнатите резултати. В тази връзка до 2030 година тези политики ще се надграждат чрез мерки за трайно приобщаване на децата и учениците в образователния процес и за повишаване на мотивацията им за образование, включително за прилагане на индивидуален подход към потребностите на всяко дете и ученик. Акцент ще има и върху подкрепата за развиване на техните способности и таланти, аналитично и критично мислене и за възпитаването им в ценности и формиране на ценностно-ориентирано поведение.

Съществуват и предизвикателства свързани със справянето с проява на агресия и нетолерантност в училище. Създаването на положителна атмосфера в училище е значим критерий за отношението между учители и ученици, както и между самите ученици. В по-голяма част от страните, включително в България, учениците постигат по-високи резултати по четене, ако възприемат учителя си като по-ентузиазирани и с положителна нагласа към областта, която преподава. От друга страна, ученици, които са обект на тормоз, са по-склонни да пропускат учебни дни, това води до занижаване на образователните резултати. Нарушаването на дисциплината оказва пряко влияние върху постиженията⁴. Мерките за превенция на агресията и тормоза и за недопускане на дискриминация ще съдействат за създаване на сигурна, безопасна и подкрепяща атмосфера в образователните институции.

Съгласно **изследване на БАН 87% от учителите са били свидетели на вербална агресия, 77% на индиректна агресия, а 49% на физическа агресия** между ученици. Близко половината от изследваните ученици (45%) споделят, че им се е случвало да участват в сбивания в училище поне веднъж или по-често. Около 70% от изследваните ученици признават, че вербалната агресия е най-разпространената форма. Половината от изследваните учители споделят, че се срещат не само с единични случаи на ученици, но и с цели паралелки/класове, в които се наблюдават чести конфликти и агресия, както и нарушаване на дисциплината и училищния ред. Близко 2/3 от изследваните преподаватели (64%) споделят, че се нуждаят от специализирано обучение за работа с подобни

---

⁴ PISA 2018 ,

паралелки. Резултатите от проучвания, проведени от УНИЦЕФ установяват, че българските ученици са сред първите 10 от 43 анкетирани държави по отношение на засегнатостта от проблема с тормоза в училище. Според проучване направено по поръчка на УНИЦЕФ в България през 2019-2020, всяко трето дете (34,8%) посочва, че се чувства в опасност у дома, в училище или в общността. Насилието най-често се наблюдава сред децата в училище (38,3%), следвано от това в общността (37,6%) и у дома (30,9%). Тези изводи се потвърждават и в *Обзора на образованието и обучението за България 2020 г.*, като се допълва, че този вид проблеми оказват влияние върху резултатите на учениците. Това показва необходимостта от подкрепа, насочена към превенция на агресията и насилието и недопускане на дискриминация в образователните институции към развиване на умения, насочени към развиване на социалната и емоционална интелигентност, емпатията и способността да се работи в посока разрешаване на конфликти.

Социално-емоционалните компетентности не само подготвят учениците да могат да участват в процеса на обучение, но и увеличават способностите им за учене. Ученето за учениците се засилва, когато учителите интегрират социално-емоционални компетентности с академичното обучение. Например, когато учениците развиват социално-емоционални компетентности, те са по-мотивирани да учат и се отдават на учебния процес (както се вижда чрез нарастването на присъствие в час и финално оценяване) и е по-малко вероятно да излязат от час, да бъдат изключени или да бъдат задържани.

Инвестициите по ПО ще подпомогнат продължаването на мерките за приобщаващото образование чрез обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие, с фокус върху деца и ученици от уязвими групи, вкл. роми, с обучителни затруднения и в риск от отпадане от училище, деца и ученици със СОП, повишаване на социално-емоционалните умения на учениците и намаляване на агресията в училище. С подкрепените дейности ПО ще допринесе за изпълнение на препоръките, заложи в Стратегическата рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите.

Предизвикателство: Повишаване на качеството и резултатите на всички нива на образование

В Доклада на ЕК за България 2020 г. се посочва, че качеството и приобщаващият характер на образователната система продължават да представляват предизвикателство, въпреки провежданите реформи. В доклада се отбелязва, че България е въвела редица мерки за справяне с предизвикателствата, свързани с качеството и справедливостта на образованието, с цел да бъде отбелязан напредък по ЦУР 4 „Качество на образованието“, но все още предстои да се видят резултатите от тях. Като измерител на качеството на образованието се прилагат все повече данните от различни международни изследвания, в които се прави и съпоставка с други образователни системи.

През последните години се наблюдава трайна тенденция на подобряване на образователната структура на населението, при нарастване на дела на завършилите висше образование и намаляване на броя на хората с основно и по-ниско образование, но страната все още изостава от средните за ЕС стойности. По данни от последното национално преброяване **относителният дял на населението в селата с поне средно образование (40.1%) е почти два пъти по-нисък от стойността на показателя в градовете.** Тревожна е образователната структура на ромската и турската етнически общности, като по данни от преброяването през 2011 г. съответно 93% и 70% от представителите на тези етнически групи не завършват средното си образование, спрямо около 30% за етническите българи. В изследването *Global Competitiveness Report 2017-*

2018 на Световния икономически форум България е класирана на 83-то място в света (и на 26-то място в ЕС, изпреварвайки само Унгария и Хърватска) по показателя качество на образователната система. При това за последните десет години страната влошава представянето си с 19 позиции. Макар и в изследвания като **PIRLS** и **TIMSS** българските четвъртокласници да показват умения над средното за страните участнички тревожни остават резултатите от **PISA** на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), проведено през 2018 г., които показват, че 47% от 15-годишните са функционално неграмотни, 46.5% са с постижения под критичния праг в областта на науката, а 44.4% са с недостатъчно ниво на умения по математика като изоставането спрямо ЕС е повече от двойно във всички области на изследването. При това, **представянето на учениците с ромска и турска етническа принадлежност показва значително изоставане спрямо българите.**

Затова през последните години в българската образователна система се осъществяват промени, насочени към „компетентностен подход“ и към придобиване на ключовите компетентности, развитие на уменията на 21-ви век насърчаване на образователните иновации и мотивацията за учене. Продължаването на тези промени и получаването на завършен етап от реформите се предвижда да се осъществи, като продължи оптимизирането на учебните програми с цел намаляване на фактологията и освобождаване на време за формиране на умения; се увеличава частта в изпитните материали, насочена към измерване на функционална грамотност, свързване и анализиране на знания; се насърчават образователните иновации на всички нива в системата; бъде поставен акцент върху изграждането на социалната и емоционалната интелигентност, граждански умения и дигитална медийна грамотност; се насърчава мрежовият подход като възможност за взаимно учене и подкрепа между образователните институции. Отчитайки важността на провежданата политика в Програмата са предвидени мерки, които да подкрепят изпълнението на Плана към Стратегическата рамка, особено с фокус върху приоритетни области „Компетентности и таланти“, „Мотивирани и креативни учители“ и „Образователни иновации, дигитална трансформация и устойчиво развитие“.

ПО ще осигури подкрепа за подобряване на качеството на образованието чрез предвидени мерки, които да подкрепят този процес за модернизиране на учебното съдържание и на методите на преподаване, адаптиране, разработване и прилагане на компетентностно базирани учебни материали и помагала.

Предизвикателство: Повишаване на мотивацията за упражняване на учителската професия и усъвършенстване на квалификацията на педагогическите специалисти

В *Обзора на образованието и обучението за България за 2020 г.* е посочено, че работната сила в сектора на преподаването бързо застарява, **като 49% от учителите в училищата (т.е. от началния до гимназиалния етап) са на възраст над 50 години, като 11% от учителите вече са на възраст поне 60 години.**

Независимо от регистрираните данни за периода 2015 – 2020 година средната възраст на учителите намалява от 52 г. на 49 г. Това се дължи на навлизането в системата на нови учители, които са до 35 години. Данните сочат, че се очертава тенденция за включването на нови учители без стаж и опит в професията. През 2016 г. в системата са започнали работа 4 350 млади учители, то през 2019 г. те вече са 4 913, а през 2020 г. - 5 339. За петгодишния период в системата на предучилищното и училищното образование постъпиха 27 421 педагози. Независимо от това все още се наблюдава недостиг на **учители в детски градини и началните учители, за преподавателите по чужди езици, по информационни и комуникационни технологии (ИКТ), по математика,**

физика и по някои предмети в областта на професионалното образование и обучение (ПОО). Конкретната нужда от заместване по предмети и по образователна степен не е известна, тъй като в България едва неотдавна (с подкрепата на ЕС) започна създаването на инструмент за прогнозиране по отношение на преподавателската професия. В допълнение **Броят на подпомагащите специалисти (като например ресурсни учители, училищни психолози, логопеди) също е недостатъчен,** като с напредъка на реформата в областта на приобщаващото образование, особено след въвеждането на задължителното предучилищно образование от 4 годишна възраст, търсенето на такива специалисти се очаква да нарасне. Нуждата може да се удовлетвори частично, ако се привлекат кадри, които са в процес на придобиване на професионална квалификация „учител“, но все още съществуват нормативни бариери, които ограничават достъпа на тези кадри до преподавателската работа.

Въпреки това следва да се отбележи, че 24 154 деца и ученици със специални образователни потребности се подпомагат от 5731 специалисти (съотношение специалист-дете – 1 към 4,21), т.е. един специалист средно работи с 4-5 деца/ученици със специални образователни потребности, което благоприятства работата с тези деца и ученици.

В **Обзора на образованието и обучението за България за 2020 г.** е отчетено, че условията на труд за учителите се подобряват, както и че през последните години заплатите са увеличени значително с цел повишаване привлекателността на професията. Наред с повишената практическа подготовка на бъдещите учители, се предоставят алтернативни пътища за навлизане в учителската професия, насърчава се интересът към педагогическите професионални направления и специалности във висшето образование с определянето на повече свободни места, по-добро финансиране, отпускане на допълнителни стипендии и освобождаване от заплащане на такси за целия курс на обучението за студентите в професионални направления „Педагогика“ и „Педагогика на обучението по...“ и се прилагат политики за повишаване качеството на образователния процес на студентите в педагогическите специалности.

В тази връзка Програма „Образование“ ще подкрепя надграждащи политики за реформиране на образователния процес в педагогическите специалности и усъвършенстване на продължаващата и допълнителната квалификация, основани на компетентностния подход, за устойчивото обезпечаване на образователната система с педагогически специалисти, както и за развитието на компетентностите в съответствие с променящата се роля на учителя.

Все още остава като проблем и подготовката на учителите, тъй като преобладава теоретичното обучение за сметка на педагогическата практика. Необходимо е да се отчете, че по ОПНОИР по процедура „Квалификация на педагогическите специалисти“ е предвидено обучение за 4 000 педагогически специалисти на възраст до 34 г., 30 000 педагогически специалисти на възраст между 35 и 54 г. и 5 000 педагогически специалисти, включени в обучения за прилагане на съвременни методи за оценяване. Също така по проекти „Студентски стипендии – фаза 1“ и „Студентски практики – фаза 1 и 2“, изпълнявани по ОПНОИР, са подкрепени 14 590 студенти в област на висше образование "педагогически науки". Също така продължава изпълнението на политиката за устойчиво повишаване на доходите на педагогическите специалисти. През 2020 г. размерът на минималната основна работна заплата е увеличен с около 65 % спрямо началото на мандата на правителството (направени са съответните промени в Наредба № 4 за нормиране и заплащане на труда обн. ДВ, бр. 34 от 2017 г., ДВ, бр. 7 от 24.01.2020 г.).

България инвестира сериозни средства в професионалното развитие на учителите и посредством редица други инструменти – национални програми, училищен бюджет, проектни дейности, финансирани по линия на Еразъм+. Необходимо е, обаче, по-голяма прогнозируемост и яснота при планирането на продължаващата квалификация на педагогическите специалисти, която да се случва не на национално ниво, а на ниво училище. Последните анализи в системата, показват липсата на яснота как обученията отговарят на конкретно идентифицирани нужди, как интервенциите кореспондират една с друга и водят до натрупвания и преодолявания на предизвикателствата пред учениците и училището. В допълнение, макар реално всеки учител да има свободата да изгради сам плана за учебната година, вземайки предвид нуждите на учениците и особеностите на всеки клас, на практика много преподаватели споделят, че не са подготвени да направят това. Учителите се нуждаят от пространство за обмяна на опит и стратегии за трайно справяне с предизвикателствата, които срещат в ежедневната си работа.

През 2020 в рамките на проект „Пътна карта за развитие и реформиране на политиката по отношение на учителите в България“, финансиран от ЕС чрез Програмата за подкрепа на структурните реформи е направен преглед на дейностите, насочени към работната сила, като е подчертана нуждата от системни програми по отношение на работната сила в образованието, като например планиране на ежегодните и приоритетни квалификации за учителите спрямо утвърден от МОН Тематичен класификатор на обученията за учители, осигуряване на наставнически програми за нови учители, развиване на професионални учебни общности с фокус подобряване цялостно резултатите на ниво училище чрез подкрепа за училищните екипи да направят самооценка на нуждите, да дефинират цели за подобрене, да идентифицират с външна помощ конкретните ресурси и подкрепа, нужни за развиване на вътрешния капацитет и да проследяват редовно напредъка по поставените цели на ниво училище.

Във връзка с посочените предизвикателства в програмата навсякъде като хоризонтални мерки се предвиждат дейности, насочени към повишаване на уменията и капацитета на педагогическите специалисти, непдагогическия персонал, образователните ръководители в предучилищното и училищното образование.

Предизвикателство: Подобряване на цифровите умения на учителите и учениците, вкл. осигуряване на подходящо цифрово съдържание за всички нива на образование за учене в електронна среда

Сериозен проблем, характеризиращ квалификацията на човешките ресурси в страната, е **ниското ниво на компютърни и цифрови умения**, което пречат за широкото използване на ИКТ и базираните на тях услуги и постигането на цифров растеж. България продължава да изостава от средните показатели за ЕС. Според Индекса за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото **DESI през 2017 г. едва 29% от населението притежават поне основни умения в областта на цифровите технологии (57% средно за ЕС)**, което отрежда на страната 27-мо място в ЕС. **Едва 75,1 от населението на възраст 16-74 години използва интернет при 87% средно за ЕС.** Съгласно международното проучване за преподаване и учене за 2018 г. (TALIS) 44% от българските учители в средното образование отчитат, че използват ИКТ в повечето или във всеки урок, което е малко под средното за ЕС - 47%. В същото време българските учители в сравнение със средното за ЕС имат по-малко доверие в своите цифрови умения. Необходимостта от обучение за това как се интегрират ИТ технологиите в преподаването стана очевидна и по време на преминаване в дистанционна форма на образователния процес заради COVID - 19., като две трети от учителите в направено проучване отчитат, че не са имали предварително обучение за работа с образователни платформи или дистанционно обучение. (*European Education Area Progress Report 2020*).

Необходими са интервенции на всички нива на образователната система, както и на системата на квалификация и преквалификация на заети, безработни, хора и групи в неравностойно положение за повишаване на цифровата грамотност на гражданите и избягване на т.нар. цифрово изключване. С оглед на въведеното извънредно положение в страната всички училища въведоха обучение от разстояние в електронна среда чрез облачни платформи или други средства за взаимодействие. По проекта на ОПНОИР „Образование за утрешния ден“ в 461 училища в страната бяха закупени и доставени общо 1986 бр. преносими компютри, 500 устройства за достъп до интернет с 500 предплатени пакети за интернет за учителите, които бяха зачислени като активи към училища с по-малки финансови възможности, и благодарение на които учителите в тях успяха да приспособят учебния процес към новата действителност.

През 2020 г. пандемията COVID-19 отвори нов набор от предизвикателства пред образователната система в областта на цифровата трансформация и преминаване към обучение от разстояние в електронна среда. Пандемията от COVID-19 постави образователната система на всички нива в България във форсмажорни обстоятелства, при които за много кратък период от време бе необходимо всички участници в процеса да преминат към един нетипичен за тях начин на обучение. Според резултатите от изследване на Института за изследвания в образованието за МОН за оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование⁵, извършено по време на кризата с COVID-19, идентифицираните ключови фактори, които затрудняват ефективността на образованието от разстояние в електронна среда се отразяват в особено голяма степен на учениците от уязвими групи. Съгласно Доклад на Световна Банка⁶ последващият в резултат на кризата от COVID-19 икономически шок може да увеличи процента на отпадане от училище в средносрочен план, особено за учениците от уязвими групи.

С цел преодоляване на последиците от кризата в контекста на пандемията от COVID-19 по линия на REACT-EU (Регламент (ЕС) 2020/2221 на Европейския парламент и на Съвета от 23.12.2020) по ОПНОИР 2014-2020 са осигурени допълнителни средства за 2021 г. по ЕСФ. С осигурените допълнителни средства ще се подпомогне закупуването на допълнителни устройства за учителите и учениците, с които да се осигурят условия за провеждане на обучение от разстояние в електронна среда. Тези мерки ще бъдат съпътствани от подкрепа за провеждане на обучения на ученици, учители, образователни медиатори, родители, с оглед да не се допусне прекъсване на образователния процес и приобщаващото образование в условията на кризи и да се противодейства на риска от отпадане в ситуация на обучение от разстояние особено за ученици от уязвими групи.

Като се има предвид въздействието на COVID-19 върху всички нива на образователната система и върху всички ученици и особено уязвимите групи в т.ч. ромите, подпомагането

---

⁵<http://ire-bg.org/%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%8A%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82/>

⁶ Образование и грижи в ранна детска възраст, общо образование и приобщаване: анализ на ситуацията и препоръки за насоката на политиките (стр. 13 и 151, цитат: „Икономическият шок, последвал настоящата пандемия, може да увеличи процента на отпадане от училище в средносрочен план, особено сред учениците в неравностойно положение.“) по Споразумение за предоставяне на консултантски услуги за преглед на публичните разходи в областта на науката, технологиите и иновациите, и за подкрепа при изграждането на подход, основан на доказателства, за Националната стратегическа рамка за развитие на образованието 2030 г. СТЪЛБ 2: Подкрепа за изграждането на подход, основан на доказателства, за Националната стратегическа рамка за развитие на образованието 2030 г. <http://sf.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=2763>

по линия на REACT-EU по ОПНОИР 2014-2020 г. ще бъде надградено чрез подходящи дейности и по Програмата за образование 2021-2027 г.

Ученето от електронни ресурси и чрез информационни технологии става неразделна и задължителна част от образователния процес. Българската образователна система създаде облачна инфраструктура за електронно образование с профили на всички ученици и учители, като основа за модерно електронно обучение и персонализация на ученето. Изградени са wi-fi мрежи във всички училища, покриващи всички класни стаи. Бяха направени инвестиции в компютърна техника и в техника за електронно обучение в класните стаи. Финансира се изграждането на модерни СТЕМ центрове в над 260 училища.

През 2019 г. стартира финансиран по ОПНОИР проект **„Образование за утрешния ден“**, насочен към създаване на единна облачна среда в образователния процес с внедрена платформа за образователни ресурси и съдържание, улеснен достъп до инструменти за създаване на дигитално образователно съдържание и уроци от учителите и повишаване на уменията на учителите и учениците за използването му. В рамките на проекта се планира създаване на стандарт и методика за оценка на качеството на дигитално образователно съдържание и уроци, така че системата да бъде все по-добре подготвена за идентифициране, създаване и използване на качествено дигитално съдържание и обучение. Този проект поставя основите за по-ефективно и активно използване на дигитално съдържание и ресурси от българските учители. Той следва да даде възможност за интеграция на единната платформа с наложени образователни ресурси и инструменти в световен мащаб, разработване или адаптиране на алгоритми за изготвяне на анализи на резултатите на учениците, персонализация на обучението към учениците, осигуряване на лесен достъп до доказали се образователни ресурси. През модела за събиране и анализ на данни в единната платформа МОН ще има много по-задълбочена информация за реалните практики при работата с дигитално образователно съдържание, както и възможност за редовна диагностика на актуалните потребности на учители и ученици по отношение уменията и потребностите им във връзка с провеждането на и участието им в обучение в дигитална среда.

През новия програмен период се предвижда надграждане на проект **„Образование за утрешния ден“**, което ще бъде осъществено посредством допълняемост между Програмата и Плана за възстановяване и устойчивост. Предвид световните тенденции в развиването на качествено и допълващо работата на учителите дигитално съдържание, МОН цели както редовното обновяване на облачната платформа с актуални приложения, ресурси и външно-създадено съдържание, отговарящо на идентифицираните чрез анализ нужди на учители и ученици, така и разработването на ново образователно съдържание, подготвено от специално сформирани мултидисциплинарни екипи, включващи изявени учители и други специалисти с умения и опит в създаването на високо-качествени дигитални уроци и съдържание. Ще се развиват уменията на учителите и учениците за използване на технологиите и дигиталните ресурси не само за неписъствено обучение, но и за ученето в редовните часове физически в училище – по примера на вече утвърдения модел 1:1. Целта е в максимална степен възможностите на технологиите и уменията на учители и ученици да боравят с тях да се използват за развитие на ключовите компетентности за успешна реализация в 21ви век. Неизменно, това изисква проектно-базирано обучение, междупредметни връзки и задачи, развиване на дигиталната, глобалната и медийната грамотност на учениците максимално в обучението по различните предмети.

Накратко, целта в следващия период е технологиите и възможностите за достъп до надграждащо уроците съдържание и информация, както и за персонализация на учебния

процес и диференциране спрямо нуждите на учениците, които те дават, да бъдат оптимално интегрирани в учебния процес. Това изисква сериозна инвестиция в развитие уменията на учителите, директорите и всички ангажирани в образователната система да използват технологиите за улеснение, автоматизация, оптимизация (и съответно намаляване тежестта и отделеното време за отделни административни процеси) и персонализация.

Планират се дейности по редовна оценка на нуждите на системата в сферата дигитализация - на различните нива (инфраструктура, компетентности и умения, образователни ресурси и услуги др.) с оглед ефективно адресиране на актуалните потребности за максимално ефективно използване на технологиите за повишаване качеството на образователния процес и развитието на дигитални компетентности на всички активни участници в него.

Цялостно за системата на образованието в България, формулирането на ефективни политики и резултатни инвестиции в контекста на ерата на „големите данни“ изисква развиването на капацитет най-вече на централно ниво за ефективни, синхронизирани процеси и единна система за събиране, достъп до и обработка на огромен набор от данни за всички ключови елементи на образованието, които понастоящем се проследяват в голям брой отделни системи и платформи, изградени в различен момент, с различен подход и без единна визия и взаимна обвързаност. Настоящата ситуация възпрепятства ефективното планиране на политики, базирани на данни и доказателства. Всичко това се констатира в анализ на Световна банка на системите за мониторинг и оценка в МОН.

Затова се предвиждат мерки, които способстват изграждането на вътрешна структура за МОН – мониторингова информационна система и привличането и развиването на съответните специалисти, които да работят с нея. Консолидацията на ключови за системата данни ще позволи регулярно и синхронизирано проследяване на развитието на редица индикатори за краткосрочен резултат и дългосрочен ефект – обект както на вътрешен мониторинг и оценка, така и на външни оценки на въздействието. Така ще бъде съществено засилен капацитетът на МОН да планира максимално резултатни инвестиции, както и да адаптира вече съществуващи мерки на база на „научени уроци“ от анализа на данните и доказателствата. Тази система и вътрешни структури ще способстват развитието на МОН като учеща организация, която ще може лесно и ефективно да използва все по-ефективно „големите данни“ и технологиите в полза на политиките за подобряване резултатите на образователната система.

Процесът на изграждане на капацитет за ефективна работа с данни и бази данни ще изисква както технически и технологични решения, така и обучение за експертите в МОН, за педагогическите специалисти, за директорите на училища, експертите и ръководителите на екипи на различни нива в системата на образованието. Ключови за формулиране на ефективни политики и инициативи на училищно, регионално и национално ниво стават уменията за събиране, обработка и анализ на данните, свързани с образователния процес от всички участници в неговото планиране и изпълнение.

Предвидените мерки в ПО са в отговор на предизвикателствата и възможностите на цифровата трансформация в областта на образованието и в съответствие със стратегическите приоритети на равнището на ЕС, заложи в Плана за действие в областта на цифровото образование за 2021-2027 г.⁷ и направлението, насочено към

---

⁷ COM (2020) 624 final

образованието и уменията от рамката на ЕС „Цифров компас до 2030 г.: Европейският път за цифрово десетилетие⁸.

Предизвикателство: Повишаване мотивацията за учене и стремеж към високи постижения на децата и учениците

Едно от предизвикателствата пред ефективността на реформата е подкрепата за **децата и учениците с изявени дарби**. В много от случаите, за да се развият талантите на тези деца, се налага адаптиране на обучението към индивидуалните им потребности, което е предпоставка за активното им участие в образователния процес. В изследване „Работа с надарени деца в обучението по български език и литература в начален етап на основната образователна степен“, изготвено от СУ „Климент Охридски“ (2019 г.), е посочено, че в нормативните документи липсват формулировка на актуалните проблеми, стоящи пред педагозите в работата им с надарени деца., изискванията за сформирането на работни екипи за диагностика и усъвършенстване на способностите им, методика за работа с тях, както и специфични методи за оценяване на таланта им. Активната и целенасочена работа с талантливите деца се осъществява главно в специализираните училища и профилираните гимназии. Необходимо е да продължи създаването на условия за подкрепа на децата и учениците с изявени дарби, за да се осъществи процесът на възпроизводство на интелектуалния потенциал на обществото. Подкрепата за пълноценно участие в образователния процес на деца и ученици с изявени дарби е една от стратегическите цели в предучилищното и училищното образование с хоризонт 2030. В тази посока ще бъде насочената подкрепа по ПО към ученици с таланти с фокус подготовка на ученици от училища, разположени предимно в селски и градски сегрегирани райони.

Предизвикателство: Подкрепа за ограмотяване и усвояване на учебно съдържание с цел придобиване на квалификация на възрастни от уязвими групи за по-добро реализиране на пазара на труда

В *Доклада на ЕК за България 2020* е посочено, че въпреки предприетите мерки в България участието в обучение за възрастни продължава да е **сред най-слабите в ЕС**. През 2018 г. участието в обучение за възрастни е на ниско равнище от 2,5 %, което е значително под средното за ЕС равнище от 11,1 %. Важно е да се отбележи, че делът на участващите в обучение за нискоквалифицирани възрастни възлиза на около една четвърт от дела на населението като цяло.

Необходимо е да се отчете, че е постигнат напредък, като по процедура „Ограмотяване на възрастни – фаза 1“ чрез проект на МОН са обхванати 10 723 лица над 16 години в курсове за ограмотяване и в курсове за усвояване на учебно съдържание от прогимназиалния етап на основното образование, от които 7 878 са завършили успешно с удостоверения за начален етап и/или клас от основното образование, което ще им даде възможност за по-добра реализация на пазара на труда и ще подобри социалните и комуникативните им умения. Това е възможност участниците да продължат образованието си или да продължат обучението си за придобиване на степен на професионална квалификация.

Очакванията са, че обявената нова процедура „Ограмотяване на възрастни-2“ по ОПНОИР 2014-2020 г. ще затвърди ефекта от работата с целевите групи за завършване на етап/степен на основно образование и насочване към по-висока степен на образование и по-добра реализация на пазара на труда.

---

⁸ COM (2021) 118 final

В тази връзка подкрепата за ограмотяване на възрастни чрез ПО ще подпомогне възможностите на възрастни от уязвими групи за по-доброто реализиране на пазара на труда.

Професионално образование

1. Състояние на системата

Данните от НСИ показват, че професионалното образование и обучение (ПОО) през учебната 2019/2020 г. се осъществява в 21 училища по изкуствата, 25 спортни училища, 358 професионални гимназии и 23 професионални колежа с прием след средно образование. Общият брой на училищата е 427, а общият брой на учащите в тях, включително професионалните колежи, спортните училища и училищата по изкуствата, е 135 117. Броят на учениците в професионалните паралелки от VIII до XII клас (вкл. спортните училища и училищата по изкуствата) през учебната 2019/2020 година е 134 459 (за сравнение – броят на учениците в общообразователните училища от VIII до XII клас е 132 775, източник: <https://infostat.nsi.bg/>).

По данни от **Обзор на образованието и обучението за 2020 г. на ЕК** записването в гимназиален етап на ПОО се е увеличило до 52,9% през 2018 г., което е над средната стойност на ЕС от 48,4%. Тази тенденция продължава и през учебната 2019/2020 като увеличението е 56,47%, а за 2020/2021 достига 59,19%. През последните три години се насърчава приемът по STEM профили и технически специалности.

Положителна тенденция се наблюдава при анализирането на равнището на заетост на наскоро завършилите ПОО. Тази тенденция е посочена в **Доклада на ЕК за България 2020 г.**, където се посочва че през 2018 г. равнището на заетост на завършилите ПОО е 66,4 % и въпреки че се покачва, то остава значително под средното за ЕС равнище от 79,5 %. Продължаващата положителна тенденция е отчетена и в **Обзор на образованието и обучението за 2020 г. на ЕК**, като се посочва, че процентът на заетост на наскоро завършилите ПОО е нараснал значително през 2019 г., достигайки до 73,5%, но все още е под средната стойност за ЕС. В доклад на Световна банка се обръща внимание обаче, че за завършилите ПОО в България е по-малко вероятно да бъдат наети на работа в сравнение с връстниците им в ЕС.

В Доклада на ЕК за България 2020 г. се посочва обнародваният през 2018 г. списък със защитените от държавата специалности от професии и списък със специалности от професии, по които е налице очакван недостиг от специалисти на пазара на труда, както и че за тези специалности са отпуснати допълнителни средства, като учащите получават допълнителни индивидуални стипендии, което допринесе за увеличаване на броя на учениците, обучавани по тези специалности.

От 2015 г., както и много други държави-членки на ЕС, България насочва усилията си към утвърждаване на обучението чрез работа (дуална система на обучение). От 2017 г. популярността на обучението чрез работа расте, като делът на учениците, приети за обучение в паралелки по тази форма на обучение от всички ученици, приети за обучение в ПОО, нараства от 1,96% през учебната 2017-2018 г. до 9,3% за учебната 2020-2021 г. Все още обаче, въпреки че законодателството насърчава дуалното обучение, прилагането на дуалното обучение на този етап се реализира главно в рамките на различни проекти.

В подкрепа на разширяване на дуалната система на обучение през 2020 г. по ОПНОИР започна изпълнение на проект „Подкрепа за дуалната система на обучение“. В Междинна оценка на изпълнението на Иновационна стратегия за интелигентна специализация

(ИСИС) 2014-2020 е дадена висока оценка на приноса на изпълняваните по ОПНОИР процедури в областта на ПОО. Така напр. - по проект „Ученически практики – Фаза 1“ на ОПНОИР близо 8 351 ученици от професионални училища в страната се преминали практическо обучение в реална работна среда в рамките на 240 часа, като са изградени 406 учебно-тренировъчни фирми и са подкрепени 2 477 ученици в направления от приоритетно значение за икономиката.

Основно предизвикателство пред ПОО в България е свързано с неговата недостатъчна адекватност, гъвкавост и качество в негови основни структурни компоненти, които да гарантират съответствие на предоставяното ПОО на бързо променящите се стандарти и потребностите на пазара на труда: Списък на професиите, образователни изисквания, учебно съдържание, институционална инфраструктура, степени на професионална квалификация и пътеки на образование и др.

Към това се добавят и ранното отпадане от училище преди придобиване на професионална квалификация и липсата на гъвкави възможности за повторно включване в професионално обучение. Така напр., според **Доклад на Световна банка** резултатите, както от националните изпити за външно оценяване, така и от PISA показват по-висока концентрация на ученици с по-ниски резултати в ПОО, отколкото в общото образование.

Наличието на високо компетентни учители, обучаващи, наставници и други специалисти в областта на ПОО е друг основен фактор за осигуряване на неговото високо качество. Особено важно е това предизвикателство да бъде адресирано, предвид необходимостта от повишаване компетентностите на учителите по професионална подготовка за работа във все по-дигитализираща се и високотехнологична среда. Според Доклад на Световна банка квалификацията на учителите в системата на ПОО е предизвикателство, свързано с разнопосочните потребности на различните категории - учители по предмети от общото образование, учители по специфични предмети за ПОО - и потребностите от непрекъснато професионално развитие на тези различни групи. Световна банка препоръчва да се разработи програма за обучение и преквалификация на учители по специфични предмети на ПОО.

На следващо място, съгласно констатациите в **Доклад на ЕК за България 2019 г.** пригодността за заетост на завършилите ПОО продължава да бъде предизвикателство. Макар че делът на учениците в ПОО в България е малко по-висок от средния за ЕС (51,3 % в сравнение с 49,3 % през 2016 г), пригодността за заетост на тези ученици е по-малка със 17,1 процентни пункта. Освен на горепосочените причини, свързани с остарели и недостатъчно добре работещи структурни елементи на системата, това се дължи до голяма степен и на недостатъчно ефективното и структурирано сътрудничество със социално-икономическите партньори, както и отчасти - на недостатъчно участие в учене в процеса на работа, липсата на система на професионално ориентиране от най-ранна детска възраст и бавното въвеждане на дуалното обучение. В тази връзка в Препоръката на Съвета (2019/С 301/02) е посочено, че приложимостта на ПОО за пазара на труда и наличието на дуално обучение продължават да бъдат недостатъчни. Както се препоръчва и в Доклада на ЕК за България 2019 г. целенасочените инвестиции могат да спомогнат за повишаването на привлекателността, качеството и адекватността спрямо пазара на труда на ПОО.

2. Цели на реформата на ПОО

Основна цел на ПОО и през следващите години ще бъде развитието на умения за професии на бъдещето, в съответствие с потребностите на пазара на труда и зелената и

цифрова трансформация на икономиката (Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България, 2021-2030), като част от комплексна образователна реформа (Национален план за възстановяване и устойчивост).

Основни елементи на реформата с цел реализирането на целите са свързани с разработване на нова адаптирана към потребностите на икономиката нормативна, (между)институционална и оперативна рамка за качествено и модерно ПОО, вкл. нов Закон за ПОО, нов Списък на професиите, актуализиране на съдържанието в ПОО в съответствие с потребностите на икономиката (съгласно препоръките на Функционален анализ на секторна политика „Професионално образование и обучение“, 2019 г., Доклад от партньорска тематична дейност между МОН и Cedefop „Осигуряване на условия за идентифициране и съответствие между търсенето и предлагането на умения в България“ с преглед на несъответствията между търсенето и предлагането на умения в България. Проект „Техническа помощ за създаването на секторни съвети за уменията“, финансиран от Европейската комисия чрез Програмата за структурни реформи (SRSS), предстояща Стратегия за уменията, разработена в сътрудничество с ОИСР.)

Втори основен елемент на реформата е осигуряване на високо качество в ПОО за всички учаци. Аналитични **доклади на Световната банка** Ситуационни доклади за Професионално образование и обучение (ПОО) и учене през целия живот (УЦЖ), определят необходимостта от целенасочена политика за специална целева група - групата на учениците с по-ниски образователни постижения, които са с по-голяма концентрация в ПОО. Основен акцент в работата с тази група учаци следва да бъде балансираното и атрактивно предлагане на учебно съдържание и форми на обучение.

Подготовка на учителите и преподавателите в ПОО в сътрудничество с бизнеса са нов, модерен модел на преподаване във все по-дигитализираща се учебна, вкл. STEM среда и за целите на дигиталната и високотехнологична трансформация на икономиката е следващ акцент на реформата.

Продължаването на тенденцията за повишаването на равнището на резултатност на ПОО на пазара на труда, измервана чрез повишаване на заетостта на наскоро завършилите ПОО, е следващ приоритет.

3. Дефинирани предизвикателства пред развитието на ПОО и отговори на политиката чрез дейности в ПО

Предизвикателство: Подобряване на ПОО, увеличаване дела на дуалната форма на обучение и адаптиране на ПОО спрямо динамиката на пазара на труда

По данни от *Обзор на образованието и обучението за 2020 г. на ЕК* записването в гимназиален етап на ПОО се е увеличило до 52,9% през 2018 г., което е над средната стойност на ЕС от 48,4%. Тази тенденция продължава и през учебната 2019/2020 като увеличението е 56,47%, а за 2020/2021 достига 59,19%.

Основните предизвикателства пред ПОО в България са свързани с: недостатъчно съответствие на предоставяното ПОО с изискванията и потребностите на пазара на труда; недостатъчна гъвкавост на системата за справяне с ранното отпадане от училище преди придобиване на професионална квалификация; липса на система за повишаване компетентностите на учителите по професионална подготовка.

В *Доклада на ЕК за България 2020 г.* се посочва обнародваният през 2018 г. списък със защитените от държавата специалности от професии и списък със специалности от професии, по които е налице очакван недостиг от специалисти на пазара на труда, както

и че за тези специалности са отпуснати допълнителни средства с цел увеличаване броя на учениците, обучавани по тези специалности.

Според *Доклад на СБ* квалификацията на учителите в системата на ПОО е предизвикателство, като се препоръчва да се разработи програма за обучение и преквалификация на учители по специфични предмети на ПОО.

От 2017 г. популярността на обучението чрез работа (дуална система на обучение) расте, като дялът на учениците, приети в паралелки по тази форма на обучение от всички ученици, приети за обучение в ПОО, нараства от 1,96% през учебната 2017-2018 г. до 9,3% за учебната 2020-2021 г. Все още обаче, въпреки че законодателството насърчава дуалното обучение, прилагането му на този етап се реализира главно в рамките на различни проекти⁹.

Според *Доклад на СБ* резултатите, както от националните изпити за външно оценяване, така и от **PISA** показват **по-висока концентрация на ученици с по-ниски резултати в ПОО**, отколкото в общото образование, като се препоръчва към тази група да има целенасочени политики.

Дейностите в ПО в отговор на идентифицираните предизвикателства са насочени към подобряване на привлекателността, достъпността, качеството и приложимостта на ПОО по отношение нуждите на пазара на труда и връзката му със специфичните териториални характеристики.

Предизвикателство: Подобряване на равнището на заетост на завършилите ПОО

Основна цел на ПОО и през следващите години ще бъде продължаване на тенденцията за повишаването равнището на заетост на наскоро завършилите ПОО от настоящите **64.2%, което е все още по-ниско с 10.8% от средното в ЕС**.

Съгласно *Доклад на ЕК за България 2019 г. пригодността за заетост* на завършилите ПОО **продължава да бъде предизвикателство**. В тази връзка в Препоръка на Съвета (2019/С 301/02) е посочено, че приложимостта на ПОО за пазара на труда и наличието на дуално обучение продължават да бъдат недостатъчни.

В *Доклада на ЕК за България 2020 г.*, се посочва че през 2018 г. равнището на заетост на завършилите ПОО е 66,4 % и въпреки че се покачва, то остава значително под средното за ЕС равнище от 79,5 %. Положителна тенденция е отчетена в *Обзор на образованието и обучението за 2020 г. на ЕК*, като се посочва, че процентът на заетост на наскоро завършилите ПОО е нараснал значително през 2019 г., достигайки до 73,5%, но все още е под средната стойност за ЕС. В *Доклад на СБ* се обръща внимание, че за завършилите ПОО в България е по-малко вероятно да бъдат наети на работа в сравнение с връстниците им в ЕС. На тези предизвикателства ПО ще отговори с подкрепа за мерки за адаптиране на ПОО спрямо динамиката на пазара на труда чрез.

- Модернизиране и адаптиране на ПОО към потребностите на пазара на труда чрез създаване на нови формати на сътрудничество с бизнеса, с акцент на сътрудничеството на секторен принцип за предлагане на обучение в новите професии на 21 век и професионално образование с по-малко на брой, широкоспектърни професии с цел създаване на условия за заетост в сходни професии, вкл. и проходимост към сходни сектори, както и по различни по продължителност и насоченост образователни пътеки и др.;

---

⁹ По данни на Cedefop в сътрудничество с българския екип на ReferNet (2018). Професионално образование и обучение в България, <http://data.europa.eu/doi/10.2801/728903>

- Подготовка, насочване и мотивация за включване в професионално обучение, вкл. и за отпаднали от системата и завърнали се след прекъсване и предоставяне на качествено образование за всички, с акцент върху маргинализирани групи, групи в риск, вкл. роми;
- Повишаване качеството в ПОО чрез инвестиране в професионалната подготовка на учители и преподаватели;
- Повишаване приложимостта и иновативността на ПОО чрез създаване на центрове за високи постижения и насърчаване на партньорството им с ВУ, научни и изследователски организации и бизнес;
- Разширяване обхвата и повишаване качеството на обучението чрез работа;
- Реализацията на завършилите ПОО ще бъде проследявана на институционално и системно ниво чрез прилагането на разработен по програма Еразъм+ (проект „Пилотен модел за проследяване на завършилите професионално образование и обучение“) прототип на механизъм, който ще допринесе за получаване на обратна информация за повишаване качеството и адаптивността на ПОО.

Висше образование

През последните години системата на висшето образование се реформира в съответствие със Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 - 2020 година.

Увеличен е делът на студентите във висши училища и професионални направления, при които се наблюдава по-добра реализация на пазара на труда. Безработицата сред завършилите намалява от 4.15% през 2013 г. до 2,79% през 2020 г. Също така са освободени от такси първокурсниците, приети през академичната 2020/2021 година по 18 от защитените специалности и 8 приоритетни професионални направления. Увеличава се делът на чуждестранните студенти от 4,12% през 2014 до 7,84% през 2020.

С изменението на Закона за висшето образование се постигнаха следните промени: утвърждаване на политика за развитието на всяко държавно висше училище със стратегически цели и задачи, целеви стойности и показатели за изпълнението им; сключване на договор за управление между министъра на образованието и науката и ректора на съответното висше училище; изготвяне на Национална карта на висшето образование; установяване на мораториум върху откриването и преобразуването на висши училища; усъвършенстване модела на акредитация на висшите училища; освобождаване от такси в държавните висши училища на студенти, подготвящи се в професионални направления и защитени специалности с най-висок очакван недостиг на пазара на труда по списък, утвърден от Министерския съвет; сключване на споразумения между държавни висши училища и държавни или общински училища от системата на предучилищното и училищното образование; възможност за придобиване на статут на изследователско висше училище и други.

Също така е приета Наредба за условията и реда за осигуряване на заплащането на разходите за обучение на студенти със сключени договори с работодател. Увеличен е и размерът на минималната работна заплата за най-ниската академична длъжност.

Съгласно данните от Анализа на социално-икономическото развитие на България 2007-2017 г. през 2018 г. 24.9% от населението в трудоспособна възраст е с висше образование, нараствайки с 6.4 процентни пункта спрямо 2007 г., но въпреки това страната увеличава

изоставането си спрямо общността. По данни на Евростат най-добрите образователни характеристики на населението в страната се отбелязват в Югозападния район, където населението с висше образование достига 40,5% през 2019 г., изпреварвайки чувствително средните за ЕС стойности - 33,3%. С относително добри показатели за висше образование е Североизточен район (23,2%). Най-лоши са показателите на Северозападен и Югоизточен райони съответно едва 19,2% и 21,4% от населението на възраст 25-64 г. са завършили висше образование към 2019 г.

Населението в трудоспособна възраст в предимно селските райони се характеризира с намаляващ дял на имащите висше образование (от 11.1% през 2007 г. до 8.1% през 2017 г.), докато на ниво ЕС дялът на високообразованото трудоспособно население в предимно селските райони нараства (с 4.9 процентни пункта за периода) и достига 20%. Същевременно, ниско образованото трудоспособно население в селата увеличава дела си до 39.4% (спрямо 38.3% през 2007 г.) при ясно изразена тенденция на намаление в ЕС до 27.6%.

Съгласно **Доклада на ЕК за 2020 г.** през 2018 г. дялът на завършилите висше образование сред лицата на възраст 30-34 г. достигна 33,7 %, но все още е под националната цел по стратегията „Европа 2020“ от 36 %, а предоставянето на висше образование само частично е съобразено с нуждите на пазара на труда. През 2017 г. 8,1% от завършилите гимназиалния етап на средното образование в България, завършиха висшето си образование в чужбина, като този брой надхвърля значително броя на международните студенти в страната. В Доклада на ЕК за 2020 г. е посочено, че дялът на завършилите висше образование в областта на науката, технологиите, инженерството и математиката (STEM) е все още малък (20,5 % през 2017 г. при средно за ЕС равнище от 25,8%). В Доклада също е посочено, че все още има значителна разлика между половете, като само 37 % от завършилите висше образование в областта на STEM са жени, в сравнение с 61 % общ дял на завършващите висше образование жени.

По данни от **Обзор на образованието и обучението за 2020 г. на ЕК през 2019 г.** броят на записаните в университетите студенти е намалял на всички нива на висшето образование. В сравнение с 2014 г. 21% по-малко студенти са били записани в бакалавърски програми, 16% по-малко – в магистърски програми и 3% по-малко като докторанти.

Според **Доклад на Световна банка** наличните данни показват, че нивата на записване спадат от средно до висше образование, като през учебната 2019/2020 г. 82% от възрастовата група за образование в по-ниска и гимназиална възраст са били записани в тези нива на образование, докато само 42% от съответната възрастова група за висше образование са били записани във висше образование.

Предизвикателство: Подобряване на участието на уязвими групи във висше образование

В **Обзор на образованието и обучението за 2020 г. на ЕК** е посочено, че в България социално-икономическото положение оказва влияние върху стремежа на учениците да получат висше образование. Общо 64,3% от подрастващите в страната очакват да завършат висше образование (средната стойност за ЕС: 62,4%). Само 42,8% от най-бедните ученици обаче го правят в сравнение с 83,3% от връстниците им, които са в по-благоприятно социално-икономическо положение. Продължава да съществува неравнопоставеността между половете, като 39% от жените на възраст 30-34 години са завършили висше образование в сравнение с 26,4% от мъжете.

България е една от 49-те държави в Европейското пространство за висше образование, в която лицата от най-уязвимите групи са и най-слабо представени в системата на висшето образование. Тези данни се потвърждават и в **Обзора на образованието и обучението 2019 г на ЕК**. За постигане на националните цели е необходимо да се насърчи участието на хора от уязвими групи чрез целенасочени действия и подкрепа за тези групи от населението.

Водещите университети в България планират отпадане на приемните изпити за почти всички специалности, с изключение на предмети като медицина или фармация. Това решение би могло да има някои изравнителни ефекти, тъй като частното обучение е основният инструмент за кандидатите да се подготвят за най-конкурентните изпити за приемане във висше образование. Следователно без приемни изпити по-ниските социално-икономически групи биха могли да имат повече шансове за достъп до тези специалности. Различията в качеството на доуниверситетското образование обаче все още могат да бъдат отразени в националните зрелостни изпити и по този начин може да попречат на тези изравняващи ефекти, особено в случай на засилена конкуренция за места.

Предизвикателство: Подобряване на приложимостта на пазара на труда и на качеството на висшето образование

Едно от най-големите предизвикателства по отношение на висшето образование е осигуряването на съответствието му с уменията и професиите, необходими на пазара на труда. По-данни от Рейтинговата система на висшите училища за 2019 г. едва половината от завършващите студенти се реализират по съответната професия. На пазара на труда има недостиг на квалифицирани кадри в сферата на ИКТ, педагогическите и инженерните науки, както и в системата на здравеопазването. Броят на дипломираните се в областта на точните науки, технологиите, инженерството и математиката или свързани специалности е 13.730 на 1 000 жители на възраст 20-29 г., в сравнение с 18.7 на 1 000 жители средно в ЕС. Тази тенденция предизвика увеличаване на броя на студентите в областите „Хуманитарни науки“ и „Социални, стопански и правни науки“, за които няма търсене на пазара на труда, за сметка на броя записващи се в професионални направления от област „Природни науки, математика и информатика“ и „Технически науки“. Както е посочено в НПР БЪЛГАРИЯ 2030 през последните години са предприети целенасочени действия за ограничаване броя на студентите в конкретни професионални направления с излишък на кадри, както и за повишаване на приема в специалности с доказан недостиг на квалифицирани специалисти.

В една от най-престижните световни класации на най-добрите висши училища по света, **QS World University Ranking 2021**, е включен само един български университет – **Софийският университет „Св. Климент Охридски“**, като за последната година е регистриран скок в класацията му от последната група на университетите, заемащи **800-1 000** до групата на университетите, заемащи 601-650 място.

Както е посочено и в *Доклада на ЕК за България 2019 г.* висшето образование не е достатъчно съобразено с нуждите на пазара на труда. Работодателите често установяват пропуски в познанията и уменията, по-конкретно липсата на „меки умения“ сред завършилите (CEDEFOP, 2018).

Съгласно **НПР БЪЛГАРИЯ 2030** увеличаването на съгласуваността между потребностите на бизнеса и обществото, от една страна, и учебните планове и програми във висшето образование и в професионалното образование и обучение от друга, ще

остане ключов аспект на политиките. Ще се стимулира по-тесното сътрудничество и комуникацията между частния и публичния сектор в рамките на учебния процес. Подобряването на релевантността на пазара на труда и качеството на висшето и професионално образование остава ключово за България и в контекста на ситуацията след пандемията от COVID-19 (European Education Area Progress Report 2020). Тези дейности ще са и от ключово значение за подобряването на качеството на висшето образование, стимулирайки актуалността на учебните програми в глобален контекст. С цел увеличаване на стопанската реализация на резултатите от научни изследвания и обекти на интелектуалната собственост през 2020 г., както и насърчаване на институционалното развитие, е прието Постановление на МС, с което се уреждат условията и реда за създаване на търговски дружества от държавните висши училища.

Приета е и Наредба за условията и реда за осигуряване на заплащането на разходите за обучение на студенти със сключени договори с работодател (<https://www.mon.bg/bg/59>)

В подкрепа усилията за подобряване пригодността за заетост чрез засилване на уменията, включително на цифровите умения по ОПНОИР през 2020 г. стартира процедура „Модернизация на висшите училища“. Основната цел на процедурата е постигане на динамично съответствие между търсенето и предлагането на специалисти с висше образование, чрез въвеждане на компетентностен модел, мултидисциплинарност и интердисциплинарност в обучението на студентите, включително чрез широко прилагане на цифрова трансформация на образованието. Процедурата е насочена към модернизация на учебните програми и въвеждане на дигитално образователно съдържание, електронни ресурси и облачни технологии в образователния процес; професионално развитие на преподавателите и подобряване на уменията им за използване на ИКТ-базирани иновационни образователни технологии; интернационализация на висшите училища и участие в мрежи. Чрез процедурата ще се подкрепят предложенията за изменение в Закона за висшето образование, които да насърчат сътрудничеството между висшите училища чрез създаване на съвместни мултидисциплинарни специалности, споделяне на преподаватели и ресурси, разкриване на общи програми и съвместно обучение на студенти в интердисциплинарни области.

По отношение на предизвикателствата, свързани с ускоряващата се динамика на пазара на труда, в Програма „Образование“ се предвижда спектър от дейности, които отразяват предизвикателствата в тази област, посочени в *Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г.* (<https://www.mon.bg/bg/143>), именно:

- Все още има разминаване между изискванията за активна социална реализация и потребностите на пазара на труда, от една страна, и качеството на получаваната във висшите училища подготовка, от друга;
- Недостатъчна конкурентоспособност по отношение на бързото развитие на пазара на образователни услуги и липса на достатъчна гъвкавост в предлаганите форми на обучение, недостатъчен дял студенти, които се обучават в съвместни програми с чуждестранни висши училища и пренебрежимо активност по много от съществуващите договори;
- Неспособност на системата да осигури качествено образование на голям дял от приемани студенти;
- Недостатъчно сътрудничество с работодателите в много ВУ;

- В някои ВУ и ПН – остарели и необвързани с потребностите на пазара на труда учебни планове и програми;
- На много места, сравнително малко практическа подготовка, отчасти поради липса на съвременна апаратура.

За съобразяване с динамика на пазара на труда, в ПО се предвижда спектър от дейности, насочени към модернизация и обвързване с потребностите на пазара на труда и въвеждане на компетентностен подход. Дейностите отразяват предизвикателствата, посочени в Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г. чрез подкрепа за пилотно въвеждане на форми на дуално обучение, професионално ориентиране на студентите чрез практики и развитие на предприемачески умения, въвеждане на компетентностно базирани съвместни програми по важни за икономиката на региона и пазара на труда професионални направления.

В тази връзка Програма „Образование“ ще допринесе за утвърждаване на компетентностния подход като приоритетен във висшето образование, засилване на между-дисциплинарни връзки в учебните планове и програми, засилване на сътрудничеството между висшите училища, бизнеса и държавата при обсъждането на учебните планове и програми, практическата подготовка и кариерното ориентиране на студентите.

ПО ще подкрепя развитието на академичния състав във висшите училища, подобряване на условията за докторски програми, свързани с потребностите на пазара на труда. Фокусът ще бъде насочен към докторантури, които са обосновани през съществуващата заетост на докторанта и бъдещото му кариерно развитие при съответния работодател или през конкретна нужда на работодател за развитие на научноизследователския потенциал в съответното предприятие/център/институция.

Предизвикателство: Идентифициране на потенциал за прилагане на финансови инструменти в рамките на висшето образование

Извършените в предварителната оценка за прилагане на финансови инструменти по ПО анкетни проучвания сред целевите групи в рамките на „Програма за образование“ са показали интерес в областта, касаеща подкрепа за стартиране на собствен бизнес или друг вид предприемаческа дейност от страна на студенти, докторанти и преподаватели във ВУ. Комплексният анализ, представен в предварителната оценка за прилагане на финансов инструмент (ФИ) по ПО, дава основание за определяне като най-подходяща област за структуриране на ФИ с ограничен ресурс за подкрепа за стартиране на собствен бизнес или друг вид предприемаческа дейност от страна на студенти, докторанти и преподаватели във висшите училища с цел самонаемане и бърз и фокусиран преход от висше образование към заетост. Към настоящия момент пазарът не е достатъчен стимул за развитие на образованието в страната и е необходима подкрепа с публични средства. В тази връзка се предвижда структуриране на ФИ по ПО, като не се предвижда комбинация с други форми на подкрепа. Основната цел е да се насърчат потенциалните целеви групи да инвестират в предприемачески умения, чрез по-лесен достъп до финансови ресурси, при по-изгодни условия и чрез допълнително стимулиране чрез финансиране на ФИ изцяло със средства от ПО. Предложението е това да бъде областта в която да бъде съсредоточен целият ресурс за финансов инструмент по ПО 2021-2027 като размерът може да бъде оптимизиран на определен етап от изпълнението на Програмата.

Предизвикателство: Подобряване на условията за по-успешно учене от разстояние във висшите училища и създаване на подходящо цифрово съдържание

В *Обзор на образованието и обучението за 2020 г. на ЕК* е отбелязано, че университетите преминаха по-успешно към учене от разстояние по време на пандемията от COVID-19. Въпреки бързото преминаване на висшите училища в режим на електронно-базирано обучение по време на пандемията, е необходимо процесът на дигитализация да продължи, в т.ч. и чрез целенасочени инвестиции за осигуряването на необходимите ресурси и качествена подготовка на академичния състав.

Фокусът в Програма „Образование“ е насочен и към решаване на конкретни предизвикателствата, посочени в *Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г и в Оперативния план за изпълнението ѝ*, свързани с всеобщата дигитализация и развитие на образователната система, демографските проблеми и недостатъчната интернационализация на българското висше образование, като например осъвременяване на съществуващите и създаване на нови учебни програми, въвеждане на съвременни, гъвкави и ефективни форми и методи на обучение.

Хоризонтално предизвикателство: Повишаване на знанията и създаване на умения за преход към зелена икономика във всички степени на общото образование, вкл. ПОО и във всички степени на висшето образование

В България екологичното образование е застъпено в стандартите и учебните програми във всички класове и степени, в т.ч. и в задължителното предучилищно образование (Наредба №5 от 2015 г.). Стандартите за общообразователна подготовка и учебните програми са разработени на основата на Препоръката на Съвета от 22 май 2018 г. относно ключовите компетентности, като екологичното образование е част и от образованието за устойчиво развитие.

Поради динамиката на развитието на политиките на ЕС в посока към Европейската зелена сделка¹⁰, все повече се засилва необходимостта от специфично насочване и доразвиване на образователните дейности с цел децата, учениците и студентите да бъдат добре подготвени в контекста на европейските политики за климат и енергия, и на поставянето на тези политики в основата на икономическото развитие и потребителското поведение в следващите десетилетия.

Програмата ще насочи усилия върху създаването на квалифицирана работна сила, подготвена за цифровата и зелената икономика чрез фокусиране по темата при подкрепата за занимания по интереси на децата и учениците в предучилищното и училищното образование; при подкрепата за ПОО и ВО, вкл. за дейностите за актуализиране на учебните планове и програми, както и при повишаване на квалификацията на педагогическия персонал.

Прилагане на системен подход и подходи отдолу нагоре. Научени уроци.

През 2019 г. е извършена вътрешна оценка от Управляващия орган на процедурите за директно предоставяне и процедурите за конкурентен подбор по ОПНОИР. В оценката е извършен анализ на постигането на целите на процедури, изпълнявани чрез системен подход и такива на конкурентен подбор, които имат за цел да подкрепят намаляването на **дела на преждевременно напусналите образователната система**, като географската насоченост на двете процедури е локализирана основно с обхват на ученици, които са в риск от напускане на образователната система, както и участници от уязвими социално слаби групи и такива които имат пропуски в обучението, насочени към преодоляване на

---

¹⁰ COM (2019) 640

обучителни затруднения, задържане и приобщаване на учениците в образователната система. Обект на анализа са няколко ключови компонента, като: ефективност на разходите спрямо целевите групи, териториален обхват на участниците, включени в мерките по процедурите, сравнителни показатели на изпълнението на индикаторите и релевантността на изпълняваните дейности съгласно целите на процедурите. Ключовите препоръки, които е извела оценката относно избора на системен подход или конкурентен подбор, показват, че проектите с конкретен бенефициент постигат много по-висока ефективност и ефикасност, вкл. на разходите, като постигат целите на програмата по много по-категоричен начин от процедурите за конкурентен подбор. Това от своя страна минимизира нивата на риск от неизпълнение на целите и индикаторите по програмата и е предпоставка за устойчивост и високи нива на въздействие.

Анализираните данни по отношение на ефикасност на разходите спрямо целевите групи показват, че при част от процедурите, изпълнявани чрез конкурентен подбор, средният разход за един участник от уязвими групи е 1 526,02 лв. В процедура, изпълнявана с конкретен бенефициент със сходен тип дейности средният разход е 233,08 лв. При сравнение на показателите с бюджета на проекта, изпълняван с конкретен бенефициент, процедурата изпълнявана на конкурентен подбор би постигнала включването на средно едва 68 962 участници. За сравнение със същия финансов ресурс в системния проект са включени и подкрепени 451 498 участници.

Съществено предимство на системния подход е и по-плътният регионален и териториален обхват. Разглежданият в анализа системен проект е обхванал участници във всички 28 области на страната, докато в разглежданата процедура за конкурентен подбор в областите Видин, Габрово и Сливен (в които според данни на НСИ има голяма концентрация на участници от уязвими социално слаби групи) няма обхванат нито един участник, а в област Силистра е обхванат един участник. За сравнение системният подход е локализиран и обхванал 5 944 участници в област Видин, 6 371 участници в област Габрово, 16 404 участници в област Сливен и 7 693 участници в област Силистра. Разликата в географското разпределение е характерна и за всички останали области, като за някои от тях разликите са огромни.

Спрямо релевантността на изпълняваните дейности и в двете процедури водеща дейност е допълнителното обучение по български език, като много по-надеждно е проследяването на образователните резултати от конкретен бенефициент - Министерство на образованието и науката (МОН), в който са налични и регистрите за движението на учениците и информацията би могла да бъде проверена.

Съгласно §6 от Допълнителните разпоредби на ЗУСЕСИФ Регионалните инспекторати по образованието, държавните и общинските детски градини, училища и обслужващите звена, могат да участват в техническото и/или финансовото изпълнение, включително да извършват разходи по проекти с конкретен бенефициент. Това допринася за качествено и ефективно изпълнение на процедурите и проектите по програмата, защото при системен подход конкретният бенефициент ще може да обезпечи и гарантира разходите на училищата/детските градини в случай, че се наложат финансови корекции и/или изпълнението на други условия в европейското и националното законодателство, като същевременно позволява училищата да извършват разходи и да се включат ефективно в изпълнението на дейности по конкретен проект. Изводите от вътрешната оценка се потвърждават и от оценките на подкрепата от ЕСФ за насърчаване на социалното включване, борбата с бедността и всякаква форма на дискриминация (тематична цел 9) и на подкрепата на ЕСФ за образование и обучение (тематична цел 10). В проучванията се извежда като положителен резултат разработването на национални стандарти след изпълнението на проект по ОПНОИР в България. Със средствата от ЕСФ

е финансирано разработването на методики за работа с деца със специални образователни потребности. В проучването е направен извод, че разработените по проекта на ОПНОИР методики са доразвити в национални стандарти именно поради условието, че проектът е управляван от МОН.

По отношение на оценката на ефективността на операциите в специалното изследване за България е потвърдено, че системните операции на МОН са по-ефективни от операциите на конкурентен подход поради техния мащаб и метод на изпълнение. Операциите по инвестиционен приоритет (ИП) 9i и ИП 9ii по ОПНОИР са с по-ниска цена на участник от средната за ЕС. Разходите на участник в операции по ИП 9i са 851 евро, което е с 41% по-малко от средните за ЕС разходи. Разходите на участник в операции по ИП 9ii са 308 евро, което е приблизително 63% от средното за ЕС. Също така се отчита добавената стойност от подкрепата на ЕСФ по ОПНОИР именно с разработените методики за работа с деца със специални образователни потребности, които стават основа за разработване на национални стандарти.

По отношение на подкрепата по тематична цел 10 в оценката на ЕК като един от факторите за успех на финансираните проекти от ЕСФ по инвестиционен приоритет 10.i е посочена именно ролята на местните, регионалните и националните органи. Когато тези органи играят централна роля в изпълнението на проекти, специално в областта на приобщаващото образование и намаляване дела на ПНУ, това помага да се гарантира, че подходите се разработват и координират на по-широко ниво. Не се разчита на конкретни организации, като училища за управление на изпълнението на проекти. Системният подход дава възможност за по-дългосрочно обучение и устойчивост на резултатите, включително и чрез промени на системно ниво. Друг фактор за успех на операциите, които се прилагат като системни, е възможността за засилена координация и участие на местни и регионални заинтересовани страни, в случаите, когато е необходимо да се адаптират програмите към специфични нужди, например при операции за ранно напускане на училище или учене през целия живот.

На база на горепосочените анализи и проучвания в Програмата за образование 2021-2027 г. е възприет балансиран подход на предоставяне на безвъзмездна помощ, отчитащ целите на програмата, нуждите на целевите групи, необходимостта от продължаване на структурните реформи в определени области на образованието или съответно нуждата от засилване на капацитета на териториално и местно ниво и на ниво образователни институции, въвеждане на нови модели и подходи или насърчаване на активността.

За операции, които са насочени например към обхващане в системата на образованието и осигуряване на равен и приобщаващ достъп до образование, намаляване дела на преждевременно напусналите училище, дигитална трансформация на училищното образование, въвеждане на компетентностен модел на преподаване и обучение, чрез модернизация на учебното съдържание, както и модернизиране на хоризонтални политики на национално ниво ще се търси системен подход на изпълнение на операциите, в който МОН ще има водеща координираща роля при изпълнение на дейностите, така че да бъде обхваната цялата територия на страната и да бъде гарантиран равният достъп до образование. При изпълнение на системните операции ще бъде осигурена възможността за участие в техническото и финансово изпълнение на дейностите на максимален кръг образователни институции, които ще бъдат включвани на база идентифицирани, обосновани и защитени от тях конкретни потребности на целевите групи, или такива, свързани с капацитета за провеждане на образователни политики. Ще бъде търсена подходяща форма на партньорство със социалните и икономическите партньори и представителите на гражданското общество.

Предвижда се операции, които са насочени към стимулиране въвеждането на нови или иновативни подходи в образованието или такива, насърчаващи активността, участието и съревнованието за генериране на по-добри идеи между бенефициентите, да бъдат осъществявани с процедури за подбор на проекти, а такива, които са насочени към конкретни нужди на териториално ниво, за преодоляване на местни бариери пред достъпа до образование или насърчаване на партньорството между образователните институции, социалните и икономически партньори и гражданското общество на местно ниво да се осъществяват, чрез инструментите за интегрирано териториално развитие. За да бъде максимално ефективен системният подход, обаче, е нужно да се развие системен капацитет за събиране, интегрирано структуриране, обработка и анализ на данни с цел формулиране на политики и интервенции на база на доказателства, както и да се осигури механизъм за сътрудничество между разнообразни организации с доказан опит в сферата на планираните мерки. Затова е важно още на фаза програмиране да се заложи стратегическо планиране, изхождащо от задълбочен анализ на актуалните потребности, базиран на единна система от данни за ключови индикатори в образованието, и сътрудничество с външни партньори на принципа на направляващи комитети, включващи външни експерти, чиито членове демонстрират и докажат резултати и постижения в изпълнението на заложените дейности, в т.ч. от КН, за подпомагане на дейностите за подготовка, мониторинг и оценка на операциите от стратегическо значение.

Програмата ще приложи балансиран подход на финансиране съобразно нуждите, чрез системен подход и подкрепа за операции от стратегическо значение, процедури за конкурентен подбор на проектни предложения на национално ниво, интегрирани териториални инструменти (ИТИ и BOMP). Прилагането на ИТИ и BOMP ще бъде съобразно идентифицираните нужди и партньорства, които ще се реализират в рамките на концепциите за ИТИ и стратегиите за BOMP.

Допълняемост и демаркация на Програмата за образование с други програми и инструменти

Инвестициите по Програмата за образование 2021-2027 г., насочени към мерките за подкрепа на приобщаващото образование, подобряване на качеството на образованието и връзката с пазара на труда, които обхващат предучилищното образование, всички образователни етапи на училищното образование и висшето образование, ще бъдат взаимно допълвани за изпълнението на предвидените реформи в сектора на образованите, от интервенциите по ОПНОИР по линия на REACT-EU, други програми по кохезионната политика за програмен период 2021-2027 г., от интервенции по Националния стратегически план за развитие на земеделието и селските райони и Плана за възстановяване и устойчивост.

Подкрепата по **ОПНОИР по линия на REACT-EU**, която е насочена към преодоляване на последиците от кризата в контекста на пандемията от COVID-19 и обхваща комплекс от дейности за обезпечаване на образователния процес в условията на кризи и за обучение от разстояние в електронна среда, ще бъде допълнена и продължена чрез подходящи дейности по Програмата за образование 2021-2027 г. и по-специално чрез дейности, насочени към дигитална трансформация на училищното образование.

Чрез проектите по **Плана за възстановяване и устойчивост** по стълб „Образование и умения“ ще бъдат реализирани инвестиции, насочени към модернизиране на образователната среда - изграждане на STEM среда, привлекателна и качествена среда за учене. Планът за възстановяване и устойчивост също ще инвестира в развиване на уменията за използване на възможностите, които дигитализацията предоставя, за

осъществяване на качествен образователен процес, насочено към учители, както и за повишаване на дигиталните умения на ученици и родители в уязвими общности. Чрез проекта „Създаване на национална STEM среда за умения за утрешния ден“ по Плана за възстановяване и устойчивост ще се изгради национална екосистема в STEM обучението, съдържаща следните основни дейности: Създаване на Национален STEM център, който ще бъде основният доставчик на професионално развитие за учителите в областта на науката, технологиите, инженерството и математиката (STEM); 3 регионални STEM центъра, в които ключово ще бъде организирането на занимания през учебните ваканции, летни школи и семинари, включително международни с цел оптимизиране на участието в обмен на добри практики; Създаване на над 2240 училищни STEM центъра в цялата страна. По проекта по ПБУ ще бъдат изпълнявани дейности, които допълват дейностите по Програма „Образование“ и REACT-EU, но при ясна демаркация между дейностите и целевите групи. Основната демаркация ще се осъществява по линия на учебно съдържание (по ПБУ с акцент върху интегрирани уроци, интегрирани учебни модули, интегративни предмети, нови модули на учебно съдържание, нови учебни предмети, извънкласни дейности **с фокус върху STEM**) и обучение на учителите и преподаване (по ПБУ с акцент върху целенасочено, специфично обучение, както **за работа в STEM среда**, така и за нови методи и инструменти за: планиране на уроците, преподаване, начини на групиране на учениците, проектно-базиран или проблемно-базиран образователен процес, видове оценяване. Допълнително демаркация и допълняемост ще бъде извършвана и по отношение на регионалното изпълнение на дейностите, като по Програма „Образование“ подпомагането на ученици с таланти за участие в регионални/национални кръгове на конкурси, олимпиади и състезания ще бъде насочено към подготовка на ученици от училища, разположени предимно в селски и градски сегрегирани райони, които не са представени или са недостатъчно представени в състезания и олимпиади.

В рамките на **Плана за възстановяване и устойчивост**, по Компонент 1 „Образование и умения“, се предвижда цялостното обновяване на образователната среда и оборудване на до 24 гимназии за ПОО, в съответствие с най-високите технологични изисквания, които с подкрепата на меките мерки по Програма „Образование“ за Центровете за високи постижения в ПОО да се превърнат в ядро на регионални/местни *образователни екосистеми*, повишаващи регионалната конкурентоспособност и работещи въз основа на партньорства между професионални училища, университети, компании, местни власти и други образователни институции.

Въпреки инвестициите, направени в подобряването на енергийната ефективност и обновяването на училищни и университетски сгради през програмен период 2014-2020 г., анализите на регионалното развитие на страната показват, че са необходими допълнителни ресурси за подобряване на базите за образование и обучение с иновативни инструменти за осигуряване на условия за изграждането на адекватна учебна среда, отговаряща на нивото на съвременните технологии и създаваща условия за прилагане на мерките за модернизирание на образователния процес.

Чрез предвидените дейности по **Програмата за развитие на регионите 2021-2027 г.** ще се предоставя подкрепа за образователна инфраструктура за предучилищно, училищно и висше образование, включително и по отношение на училищата в системата на ПОО. Подкрепата за образователна инфраструктура в 10 градски общини ще бъде в рамките на Приоритет 1 „Интегрирано градско развитие“ и чрез подхода на Интегрирани териториални инвестиции за 40 градски общини в рамките на приоритет 2 „Интегрирано териториално развитие на регионите“, в съответствие с идентифицираните мерки в

планове за интегрирано развитие на общините, съответно в интегрираните териториални стратегии за развитие на регионите от ниво NUTS 2.

За образователната инфраструктура на територията на общините в селските райони ще се оказва подкрепа чрез интервенциите по Специфична цел 8 „Насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономиката и устойчивото горско стопанство“ на **Стратегическия план за развитието на земеделието и селските райони за периода 2023-2027 г.**

Както и в програмния период 2014-2020, така и в периода 2021-2027 г., инвестициите в образователна инфраструктура ще се осъществяват на базата на специфично разработени методологии за приоритизиране на обектите на образователната инфраструктура на територията на страната и съответни списъци към тях, изготвени от Министерство на образованието и науката. За да бъдат максимално ефективни те обаче е необходимо инвестициите в инфраструктура да се правят след внимателна диагностика на нуждите и да бъдат придружавани от интервенции на ниво развиване на знанията и уменията на педагозите и педагогическия екип да се възползват максимално от възможностите, които инфраструктурните подобрения предоставят за постигане на образователни резултати.

По ПО ще се подкрепят меки мерки, насочени към предоставяне на качествено и приобщаващо образование във всички етапи на предучилищното и училищното образование и насочени към нуждите на пазара на труда ПОО и висше образование.

Подкрепата за модернизиране на учебните програми и засилване на висшето образование с пазара на труда по Програмата за образование ще бъдат допълвани с мерки по **Програма за научни изследвания, иновации и дигитализация за интелигентна трансформация 2021-2027 г.** (ПНИИДИТ) за подкрепа на развитието на научноизследователската дейност в университетите, развитието на научната кариера на преподавателите, докторантите и постдокторантите, с което ще се подкрепят усилията на висшите училища в България за прилагане на резултатите от НИРД в обучението на студентите. Подкрепата по ПНИИДИТ за насърчаване на пазарната ориентация и бизнес уменията в публичните висши училища и научни организации, провеждащи научни изследвания и за мобилността на изследователи, академичен персонал, докторанти и студенти между научните организации, университетите и бизнеса ще се допълва от подкрепа по Програма „Образование“ 2021-2027 г. за подкрепа за докторантури, пряко свързани с актуални потребности на пазара на труда. Мерките за цифрова трансформация на училищното образование в неговата цялост са заложили в ПО 2021-2027 г. Мерките в Приоритетно направление 1 от Приоритет 2 на ПНИИДИТ, насочени към подкрепа за прилагане на модерни системи за управление и контрол във висшите училища и подкрепа за създаване на облачна система за обмен на данни между различни електронни платформи и ресурси на национално ниво, ще се допълват от мерките за подкрепа на висшето образование по Приоритет 3 от ПО, насочени към дигитална промяна във висшето образование, вкл. разширяване обхвата на цифровото образование чрез разработване и въвеждане на нови програми с изцяло дигитално образователно съдържание, в съответствие с тенденцията за развитието на цифровата трансформация и все по-засиленото ползване на изкуствения интелект.

Мерките по Програма „Образование“ в областта на висшето образование ще бъдат допълнени от проекта за Ускоряване на икономическото възстановяване и трансформация чрез наука и иновации по **Плана за възстановяване и устойчивост** чрез инвестициите за създаване на мрежа от изследователски университети, подкрепа за разширяване на участието на България в Рамковата програма „Хоризонт Европа“ 2021-2027 и подпомагане процеса на създаване на стартиращи компании. Ще бъде

инвестирано още в изграждането на университетски кампуси и модернизация на студентски общежития.

Допълняемост и демаркация с Програма Развитие на човешките ресурси 2021-2027

Допълняемостта между ПО и ПРЧР е фокусирана в интервенциите, насочени към ранно детско развитие и валидирането на знания, умения и компетентности, придобити по неформален и информален начин, постигане на тематичната концентрация най-малко 5% на национално ниво по направлението на ЕСФ+ за прилагането на Европейската гаранция за децата.

В дейностите по ПРЧР, насочени към ранно детско развитие, се предвиждат мерки в подкрепа за подобряване на баланса между професионалния и личния живот на родителите, в т.ч. и подкрепа за отглеждането на деца, насочени към насърчаване работата на гъвкаво работно време и работа от разстояние, чрез улесняване достъпа до услуги за гледане на деца или подобряване на тяхното качество. ПРЧР покрива, също така, социални и интегрирани социално-здравни услуги в общността или в домашна среда за деца, хора с увреждания, възрастни хора и хора в невъзможност за самообслужване, както и подпомагане на деинституционализацията на деца и възрастни и осигуряване на дългосрочни услуги за грижи по домовете и увеличаване на достъпа до здравни услуги. Чрез предвидените дейности по Програмата за образование ще се осигури достъп до качествено образование във всички образователни етапи. Дейностите по програмата са с обхват формалното образование, което се осъществява при условията и по реда на държавния образователен стандарт за предучилищно и училищно образование, докато дейностите, подкрепящи включването на родителите в образователния процес, са насочени преди всичко към промяна на отношението към образованието, осведоменост и мотивация за повишаване участие в образование от най-ранна детска възраст. Подкрепата по линия на ПО ще бъде осъществявана в рамките на образователните институции и осигуряване на достъп до образователни услуги, предлагани в тях, съгласно нормативната уредба. В тази връзка ПО ще концентрира усилията си към осигуряването на достъп до качествено предучилищно образование, а ПРЧР към социално включване и справяне с детската бедност. По ПРЧР ще се подкрепя достъпът до здравни услуги за деца, а по ПО учебни програми за здравословен начин на живот.

За изпълнение на Предложението на ЕК от 21.03.2021 г. за Препоръка на Съвета „Създаване на Европейска гаранция за децата“, СОМ (2021) 137 final ПО ще осигурява подкрепата в областта, посочена в Благоприятстващата рамка на политиката „Предучилищна подготовка и грижи в ранна детска възраст, образование и училищни дейности“, като ще се допълва от дейностите по ПРЧР, насочени към областите „Здравеопазване“ и „Подходящо жилищно настаняване“.

Допълняемостта между двете програми ще бъде осигурена и посредством мерките за валидиране на знания, умения и компетентности. По ПРЧР ще бъдат подкрепени мерки за валидиране на професионални умения, придобити по неформален и информален начин извън сферата на формалното образование, вкл. чрез създаване на Центрове за валидиране /сертифициране/ на неформално и информално придобити умения и компетентности извън сферата на формалното образование и валидиране на придобитите умения на работното място в социалното предприятие. Същевременно по ПО ще бъдат подкрепени дейности по валидиране, извършвани от образователни институции съгласно Закона за предучилищното и училищното образование за придобиване на етап/клас/степен на образование с фокус основно образование, с цел осигуряване на достъп до и повишаване на образованието.

Допълняемостта между ПО и *Програма Техническа помощ 2021-2027* (ПТП) ще се осъществява като по ПО ще се развиват капацитета на УО и бенефициентите, с оглед обхвата на целите на политиката на ПО, а по ПТП хоризонтално ще се подпомагат обучения на УО и ключовите им бенефициенти и външни заинтересовани страни по отношение на държавни помощи, одит, обществени поръчки, борба с нередности и измами.

Програмна стратегия:

На база на идентифицираните нужди, програмата ще фокусира своите усилия върху подкрепа за:

- Ранно детско развитие, повишаване обхвата и подобряване на качеството в предучилищното и училищно образование и намаляване дела на преждевременно напусналите училище, включително работа с родители и общности;
- Мерки, насочени към учениците, които не говорят български в семейството - допълнително подпомагащо езиково обучение по български език в началното училище, заедно с интегрирана езикова подкрепа, целенасочено оказвана по всички предмети, която продължава и в горните класове. Създаване на система за интегрирана езикова подкрепа чрез създаване на обучителна среда, в която езиковите умения на учениците се развиват едновременно с предметното знание.
- Предоставяне на обхватно приобщаващо образование в основното образование, чрез обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие, ранна диагностика на обучителни затруднения и индивидуален подход, фокусиращ подкрепата върху деца и ученици от уязвими групи, с обучителни затруднения и в риск от отпадане от училище, деца и ученици със СОП и с изяви дарби, в т.ч. такива, чиито майчин език е различен от български или чиито родители са с по-ниско от средно образование, както и допълнителни мерки, насочени към намаляване дела на преждевременно напусналите училище;
- Мерки, насочени към намаляване на агресията в училище, повишаване на социално-емоционалните умения на учениците, подобряване на отношението към себе си и другите, подобряване на положителното социално поведение;
- Насърчаване на приобщаващото образование в рамките на социално икономическата интеграция на деца и ученици от уязвими групи, в това число на ромите и мигрантите, чрез партньорство и финансиране спрямо местните нужди, с фокус върху територии с концентрация на уязвими групи;
- Осигуряване на достъп до кариерно ориентиране на децата и подрастващите, вкл. като средство за превенция на училищния неуспех, отсъствията, отпадането от училище, противообществените прояви на децата и учениците в основното образование;
- Подобряване на качеството на образованието чрез модернизация на учебното съдържание въз основа на анализи и данни, прилагане на компетентностния модел, подобряване на уменията и осъществяване на цифрова трансформация в образованието, включително чрез иновации и предприемачество;
- Подкрепа на заниманията по интереси за стимулиране развитието на личностни качества, социални и творчески умения и изяви на способностите на децата в

предучилищното и училищното образование и специален фокус върху надграждане на знанията и умения, насочени към прехода към зелена икономика.

- Осигуряване на гъвкаво предлагане на професионалното образование и обучение, което адекватно отразява променящите се тенденции на пазара на труда;
- Подобряване на привлекателността, достъпността, качеството и приложимостта на професионалното образование и обучение по отношение нуждите на пазара на труда, и връзката му със специфичните териториални характеристики, като се отчитат глобалните, национални и секторни тенденции, чрез модернизиране на съдържанието съвместно с работодателите, въвеждане на гъвкави модели и форми на обучение, засилено участие в схеми за учене в процеса на работа, увеличаване на дела на дуалната форма на обучение в ПОО, прилагане на системи за проследяване на завършилите. Засилване на връзката на ПОО с висшето образование и науката и създаване на общи пространства за учене – ПОО, ВО и наука с връзка към нуждите на пазара на труда, както и участие в регионални, секторни, национални и европейски мрежи;
- Хоризонтално във всички етапи и степени на образование ще бъде подкрепено повишаване на уменията, капацитета и непрекъснатата квалификация на педагогическите и непедагогическите специалисти, преподавателите и образователните ръководители/мениджъри в предучилищното и училищното образование (директори, експерти и началници в РУО) въз основа на утвърдени програми за цялостно професионално развитие на училищни екипи и на нови в системата учители, която подкрепя разработването и прилагането на системен подход за развитие на социално-емоционални умения от ранна училищна възраст в съчетание с учене през целия живот за педагогическите специалисти, в т.ч. професионалното образование и обучение, с акцент върху професионалната подготовка на преподавателите, дигиталните компетентности, работата с деца и ученици с проблемно поведение и такива от уязвими групи, в т.ч. осъвременяване на учебните програми за подготовка на учителите във висшите училища; Подкрепя за повишаването на капацитета на училищните екипи за водено от обща визия професионално развитие на учителите и обучаващите се в цялостния напредък на училищната общност;
- Повишаване на обхвата и приложимостта на висшето образование и обвързване с потребностите на пазара на труда чрез повишаване на иновациите и предприемачеството, кариерно ориентиране, студентски практики и преход към дуална система на обучение във висшето образование, включително чрез засилено партньорство с национално представителните организации на работодателите;
- Модернизация на висшето образование, чрез актуализиране на учебните програми, въвеждане на компетентностен подход в преподаването и ученето, цифрова трансформация и засилване на връзката с науката;
- Интернационализация и консолидация на висшето образование, чрез насърчаване на кръговата и входяща мобилност на преподаватели и студенти, участие в изграждане на университетски мрежи, съвместни учебни програми и споделяне на ресурси;
- Професионално развитие на докторантите за провеждане на докторантури, пряко свързани с актуални нужди на конкретни икономически сектори, бизнеси и работодатели.

- Ще бъдат подкрепени цели 1, 2, 3, 4 и 7 от Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г.
- Чрез програмата ще се подкрепят мерки, специално в областта на ПОО и висшето образование, за създаването на квалифицирана и устойчива работна сила, която да бъде подготвена, както за цифровата икономика, така и за прехода към зелена икономика.
- Ще бъдат подкрепени и мерки за създаване на подходяща квалификация и актуализиране на знанията на педагогическите специалисти в ПОО и на преподавателите във висшите училища. в областта на зеления и цифров преход.

Съфинансирана от ЕСФ+, основен инструмент на ЕС за изпълнение на Европейския стълб на социалните права¹¹, ПО ще подкрепя изпълнението на основни принципи 1, 2, 3, 4, 11, 17 на Стълба в сфери: „Равни възможности и достъп до пазара на труда“ и „Социална закрила и приобщаване“.

ПО ще даде принос към изпълнение на „Препоръките към националните власти за подобряване на обучението във висшето образование и преподаване в Европейското пространство за висше образование (ЕПВО)“, представени в Комюникето от 19 ноември 2020 г. на министрите на образованието от ЕПВО¹².

Приоритет 1 ще допринесе пряко за постигане на следния контекстуален индикатор от социалното табло с индикатори към Европейския стълб на социалните права и заложен в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030):

- Преждевременно напусналите образование и обучение, като дял от населението на 18-24 годишна възраст 13.9% [2019]

Приоритетът ще допринесе и за постигане на следния контекстуален индикатор, заложен в Споразумението за партньорство - индикатор „Нарастване на дела на лицата на възраст 20-24 години със завършен поне втори гимназиален етап на средното образование“, както и за постигане на индикатор „Среден брой години, прекарани в образование“, заложен в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030).

Приносът в постигането на този индикатор ще бъде проследен посредством специфичен индикатор за резултат „Брой деца и ученици с подобрени образователни резултати“.

По Приоритет 1 е програмиран необходимият ресурс по специфичните цели по чл. 4, параграф 1, буква е) и буква й) от регламента за ЕСФ+ чрез мерките за пряка подкрепа на равния достъп до грижи в ранна детска възраст и образование за постигане на тематичната концентрация най-малко 5% на национално ниво по направлението на ЕСФ+ за прилагането на Европейската гаранция за децата.

При програмиране на дейностите по Приоритет 1 по специфичните цели по чл. 4, параграф 1, буква е) и буква й) от регламента за ЕСФ+ е взето под внимание Предложението на ЕК от 21.03.2021 г. за Препоръка на Съвета „Създаване на Европейска гаранция за децата“, СОМ (2021) 137 final, и по-специално в частта на Предложението за Препоръка на Съвета, насочена към гарантиране на децата в нужда на ефективен и

¹¹ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_bg

¹² <http://ehea.info/page-ministerial-conference-rome-2020>

свободен достъп до предучилищна подготовка и грижи в ранна детска възраст и образование (вкл. училищни дейности).

Приоритет 2 ще допринесе пряко за постигане на следния контекстуален индикатор от социалното табло с индикатори към Европейския стълб на социалните права:

„Ниво на цифрови умения на лицата като дял от лица на възраст 16-74 години 29% [2019]

Приоритетът ще допринесе и за постигане на следните контекстуални индикатори:

- „Намаляване на дела на учениците с резултати по-ниски от критичните, средно за трите области на PISA“, заложен в Споразумението за партньорство:
- Население, притежаващо основни цифрови умения (DESI), заложен в Споразумението за партньорство, НПР БЪЛГАРИЯ 2030 и Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030).

Приносът в постигането на тези индикатори ще бъде проследен посредством специфичен индикатор за резултат „Брой деца и ученици с подобрени образователни резултати“.

Приоритет 3 ще допринесе пряко за постигане на следния контекстуален индикатор от социалното табло с индикатори към Европейския стълб на социалните права:

„Завършили висше образование като дял от населението 30-34 - 32,5 [2019]

Приоритетът ще допринесе пряко и за постигане на следния контекстуален индикатор: „Достигане на ниво от 7% от относителния дял на населението (на възраст между 25-64 години), участващо в образование и обучение спрямо 2,5% през 2018 г“, заложен в Споразумението за партньорство, както и към индикатора от Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030)- „Относителен дял на младежите (на 20-24 навършени години) със завършено най-малко средно образование“.